3. ÅRGANG

ROVDYRVITEN

ET MAGASIN OM BIOLOGI, FORSKNING, ROVDYRPROBLEMATIKK OG FORVALTNING AV BJØRN, ULV, JERV OG GAUPE

TEMA: BJØRN

Ulovlig rovdyrjakt er alvorlig miljø-kriminalitet s. 8

Felling av store rovdyr – hvem, hva og hvorfor? s. 20

Fire bjørnehistorier s. 34

ISSN 1894-1664

INNHOLD

BJØRNEN
Brunbjørnen (Ursus arctos) er den eneste bjørnearten som lever på fastlandet i Norge.

STATUS I REGJERINGENS ROVVILTARBEID
”I begynnelsen av juni i år hadde jeg gleden av å besøke verdens største bjørneprosjekt.”

ULOVLIG ROVDYRJAKT ER ALVORLIG MILJØKRIMINALITET
I april ble fem av seks tiltalte i Sør-Østerdal tingrett dømt til fengsel for ulovlig ulvejakt.

REDSEL FOR BJØRN OG ULV BLANT MENNESKER SOM BOR I ROVDYROMRÅDER
Forskere fra flere fagdisipliner har de siste årene søkt svar på hva som påvirker befolkningens redsel og uro.

FELLING AV STORE ROVDYR - HVEM, HVA OG HVORFOR?
Felling av rovdyr er et sentralt virkemiddel når myndighetene skal kontrollere bestandsmålene.

FIRE BJØRNEHISTORIER
Fra midten av 1800-tallet ble det satt inn en massiv jakt på bjørn. Skuddpremieordninger gjorde at det en periode ble skutt over 200 bjørner årlig.

Kolofon

I redaksjonen: Bjørneparken rovdyrsenter, Namsskogan rovdyrsenter og Polar Park rovdyrsenter.

Opplag: 20 000
Kommer ut en gang i året

Utgiver:
Stiftelsen Bjørneparken Rovdyrsenter
Adresse: Postboks 6, 3539 Flå
E-post: post@rovdyrviten.no
Trykk: Ålgård Offset
ISSN 1894-1664

Bjørneparken rovdyrsenter, Namsskogan rovdyrsenter og Polar Park rovdyrsenter er Norges tre autoriserte rovdyrsentre. Det vil si at de oppfyller retningslinjene for naturinformasjonssenter og en rekke krav som stilles for et rovdyrsenter av miljø-myndighetene.

Rovdyrsentrene formidler kunnskap om de fire store rovdyrene i norsk natur – bjørn, ulv, gaupe og jerv. Sentrene er besøkssenter lokalisert sammen med dyreparkene Bjørneparken, Polar Park og Namsskogan familiepark. I tillegg til å være besøkssentre driver rovdyrsentrene oppsøkende virksomhet rettet mot blant annet skoleverket og lokalsamfunn. Rovdyrsentrene er nøytrale aktører som fokuserer både på de positive og de konfliktskapende sidene ved å ha store rovdyr i norsk natur, og de jobber for å skape større forståelse og tillit mellom partene i rovdyrdebatten.

Forsidebilde: Arne Nævra

LEDER

Kjennskap og kunnskap demper konflikt og frykt

Turid Bredesen Godejord, daglig leder
Namsskogan rovdyrsenter

I en rapport fra Telemarksforskning slås det fast, at tilrettelagte naturopplevelser knyttet til rovdyr er med på å dempe konfliktnivået i lokalsamfunnene. For rovdyrsentrene er det en bekreftelse på at vårt arbeid nytter. Gode opplevelser med flinke veiledere som formidler faktabasert, nøytral informasjon, gir økt allmenn forståelse for at vår forvaltning av naturen har betydning på godt og vondt for forskjellige interessegrupper.

De tre rovdyrsentrene i Norge er alle samlokalisert med en dyrepark. Når en gjest står foran en ulveflokk eller en bjørn, dukker mange spørsmål opp – spørsmål som man ikke reflekterer over i hverdagen. Når en fagutdannet rovdyrveileder da er tilgjengelig med informasjon og svar på spørsmålene, skapes det gode øyeblikk, både for gjesten som får tilfredsstilt sin kunnskapstørst, og for veilederen som møter et entusiastisk og lydhørt publikum. Denne arenaen for formidling er utprøvd med stort hell og stadig økende oppslutning.

Bjørnefobikurs og overnatting i villmarka som fryktdempende tiltak

Gamle eventyr, historier og myter om rovdyr påvirker en del menneskers naturglede og ferdsel i naturen. Rovdyr har vært hatet, og det finnes et stort antall skriftlige kilder som omtaler bjørner som blodtørstige vesen, og ulven som "det slemmeste dyret i skogen".

I områder hvor rovdyr er gjeninnført etter flere generasjoners fravær, er det registrert at enkelte har sluttet å bruke naturen til rekreasjon på grunn av frykt. Kurs mot bjørnefobi og opplevelsesturer i rovdyrnære områder er eksempler på gode, fryktdempende tiltak.

Undre meg på hva jeg får se ...

Lek, klatring i trærne, undring og utforsking – rovdyrsentrene skal stimulere til naturglede og forståelse for samspillet i naturen. At oppvoksende slekter har god kunnskap om og erfaringer fra naturen, vil sikre at vår felles naturarv tas vare på til det beste for kommende generasjoner. Kunnskap og erfaring skal til for at mekanismene forstås. God allmennkunnskap blant folk flest er også en forutsetning for at interessegrupper oppnår forståelse for det de måtte arbeide med. Hver enkelt får ta standpunkt i konfliktene som følger av Reetablering av rovdyr, men bredest mulig kunnskap må ligge til grunn, ikke avisoverskriftene.

Skoleelever er en sentral målgruppe for rovdyrsentrene. Det gjennomføres rovdyrskole både ved sentrene og ved at naturveilederne reiser ut til skolene med sine opplegg. Undervisning om rovdyr kan være vanskelig – spesielt i områder hvor mange har erfart problemene rovdyr medfører for beitenæringene. Det er derfor fint å få inn en profesjonell rovdyrveileder til å forestå undervisningen – de er skolerte i hvordan man kan bringe fram nøytral, faktabasert kunnskap, og gi elevene det de trenger for egne refleksjoner.

www.rovdyrsenter.no

I løpet av sommeren 2015 lanserer vi et nettsted som skal fungere som oppslagssted for alle som vil sette seg inn i rovdyrspørsmål. Her vil også sentrale organisasjoners standpunkter og syn på rovdyrspørsmål belyses samt at tjenesten «Spør en naturveileder» legges inn. Slik blir rovdyrsentrene ikke «bare» fysiske besøkssentre, men tilgjengelige for hele Norges befolkning.

I evalueringen av prosjektet «Naturarven som verdiskaper» trekker forskerne fram at flere av delprosjektene har bidratt positivt til å dempe konflikter i lokalsamfunnene. Det gjelder spesielt rovdyropplevelsene som Namsskogan familiepark og Lierne nasjonalparksenter har utviklet for turister og skoleelever, heter det i rapporten fra Telemarksforskning. Dette er gode erfaringer å ta med når vi skal legge aktivitetsplaner framover.

På vegne av Polar Park rovdyrsenter, Bjørneparken rovdyrsenter og Namsskogan rovdyrsenter ønskes du god lesning!

Turid Bredesen Godejord
Namsskogan rovdyrsenter

Bjørnen

Brunbjørnen (*Ursus arctos*) er den eneste bjørnearten som lever på fastlandet i Norge. Bjørnen var tidligere utbredt over det meste av Norge, og rundt 1850 var det 4-5000 bjørner i Skandinavia. Av disse var over halvparten i Norge. Frem til 1920 ble det skutt ca. 200 bjørner i året, men så sank avskytningen jevnt og trutt, til den lå på under ti bjørner i året. På dette tidspunktet var bjørnen nærmest utryddet i Norge, med unntak av Vassfaret. Bjørnen ble totalfredet i Norge i 1973.

Bjørnebinne med to fjorårsunger. Foto: Arne Nævra

I dag finner man bjørn i Norge i grenseområdene mot Sverige, Finland og Russland, hovedsakelig i Hedmark, Midt-Norge, Indre Troms og Øst-Finnmark. I Finnmark er bjørnen en del av en norsk/finsk/russisk bestand. I andre deler av landet tilhører bjørnen en felles skandinavisk bestand.

Fysikk

Bjørnen er lett gjenkjennelig med sin grovbygde kropp: de kraftige beina, den fyldige halsen og en tydelig pukkel over skuldrene. På det brede hodet har den runde ører, små øyne og en snute som er lang og bred. Pelsen er tykk, og de fleste bjørner er brune, selv om fargen varierer fra lys grågul til nesten svart. Voksne binner veier fra 60–200 kg, mens hanner kan bli 100–315 kg. Det er stor forskjell på vår- og høstvekt, og siden kjønnene overlapper betydelig i størrelse, kan de være vanskelige å se forskjell på.

Bjørnen har fem tær på hver fot, med lange, buede klør som brukes når den klatrer i trær, graver eller spiser. Sålegjengeren går og løper på hele fotsålen, men fram- og bakbeina er forskjellige i både fasong og størrelse. Spor etter bakfoten ligner på fotspor av mennesker, mens framfotens avtrykk er bredere og kortere.

Hørsel og luktesans er bjørnens viktigste sanser. Den både hører og lukter like godt som en hund, og ser sannsynligvis like godt som mennesker.

Dødelighet

Selv om bjørner kan bli over 30 år i vill tilstand, dør de oftest før de fyller tre. Den eneste naturlige dødsårsaken forskere har funnet, er at de blir drept av andre bjørner. I *Det skandinaviske bjørneprosjektet* har de ikke funnet bjørner som er døde av sykdom eller alderdom. De aller fleste blir drept av mennesker, og noe av dette antas å være ulovlig jakt.

Leveområde

Bjørnen kan leve i nesten alle typer områder, fra kyst til fjell, og fra løvskog til tundra. De fleste bjørner i Skandinavia finnes i den boreale skogen, men det er noe variasjon i valg av skogstyper, alt etter om det er brunsttid eller bærtid. Dette gjenspeiler sannsynligvis hvilken føde den er ute etter. Habitatvalget varierer også mellom hvileperioder og aktive perioder. De søker skjul mens de hviler, og mat når de er aktive.

Bjørner har ikke revir som de forsvarer, men bruker heller noe som kalles hjemmeområder. Dette er områder hvor bjørnen lever, henter sine ressurser, og utfører sine biologiske og økologiske funksjoner. Bjørners hjemmeområder overlapper ofte hverandre, og en hann overlapper flere hunner. De fleste unge binner etablerer sine hjemmeområder delvis innenfor sine mødres områder, spesielt der bjørnebestanden er tett. Bjørneprosjektet har gjennom DNA-analyser dokumentert at slektskapet mellom binner minsker med økende avstand. Det finnes ikke tilsvarende mønster hos hanner. Dessuten er graden av overlapp mellom binnenes hjemmeområder avhengig av hvor nær beslektet de er, og mellom ubeslektede binner finnes liten eller ingen overlapp.

Diett

Brunbjørnen er et rovdyr og samtidig en alteter. Dietten består i hovedsak av bær, maur, elg og andre klovdyr, men den spiser også urter og gress. Næringssammensettingen varierer gjennom sesongen. Om våren når bjørnen kommer ut av hiet, graver den ut maurtuer og spiser maur. Dette gir nyttig proteintilskudd etter den lange vintersøvnen. Elg og rein som har omkommet i løpet av vinteren, er også viktig proteinkilde i denne perioden. Utover våren og forsommeren er det elg, og da spesielt elgkalver, som er viktig næringskilde. Om sommeren er maur, urter og gress viktig, mens den spiser mye bær på sensommeren og høsten. I bær er det høyt sukkerinnhold, noe som gjør at bjørnen hurtig kan øke vekten og legge på seg fett den kan tære på gjennom den lange hiperioden. I deler av landet kan også sau være et viktig bytte om sommeren. En sau tatt av bjørn, er ofte lett gjenkjennelig, da bjørnen i

Bjørnebinne med to fjorårsunger. Foto: Arne Nævra

hovedsak spiser de partiene på dyret med mest fett, altså juret og bak på ryggen.

Paringssystem og reproduksjon

Paringstiden er perioden da hannbjørn og binne møtes; ellers i året unngår de helst hverandre. Da vil hannbjørnene være svært aktive, og nesten daglig passe på binnene innenfor sitt område. Er bjørnebestanden tett, vil flere hannbjørner kunne sverme om ei binne. Dette kan føre til kraftige sammenstøt mellom hannene. Bjørnen har et promiskuøst paringssystem, som betyr at en hann kan pare seg med flere binner, og ei binne med flere hanner.

Bjørnen har forsinket fosterutvikling slik at effektiv drektighetstid bare er to måneder. Fosterets utvikling stopper frem til binna går i hi om høsten. Så selv om paringen foregår i mai–juni, fødes ikke ungene før januar–februar. Både hanner og hunner blir kjønnsmodne i sitt tredje leveår, og binnene er ofte 4–7 år gamle når de får sine førstefødte. Et kull består av en til fire unger, som dier mora under vintersøvnen. Ungene er svært små når de kommer til verden. De måler ca. 25 cm og veier fra 250–500 gram. Når de forlater hiet i april–mai, er de på størrelse med en katt: 4–5 kg. Om høsten kan de ha nådd en vekt opptil 40 kg.

Ungedrap

Ungene går sammen med mora hele det første leveåret, i mange tilfeller også året etter. Dermed rekker ikke bjørnebinna å få mer enn 5–8 kull i løpet av livet. Dette er under forutsetning av optimale forhold. Sen kjønnsmodning, lange intervaller mellom hvert kull, og høy dødelighet blant unge dyr, gjør bjørnen til en sårbar art. En av de største farene mot bjørnunger er angrep og drap utført av hannbjørner. Årsaken til hannbjørnens aggresjon er at den gjør dette for å kunne pare seg med binna. Ungene følger mora i ett til to år, og så lenge binna ammer, parer hun seg ikke på nytt. Men så snart ungene forsvinner, kan hun bli brunstig i løpet av få dager. Hannbjørner dreper ikke sine egne unger. Dette er en av årsakene til at binna parer seg med flere hanner, slik at de alle tror de er far til ungene hennes neste vår. Binner med unger kan trekke seg unna områder med hannbjørn i brunsttiden ved å oppsøke områder med dårligere næringstilgang. I denne perioden er binner med unger også observert nærmere hus og hytter, og kanskje brukes disse områdene som en beskyttelse mot å møte store hannbjørner, som i likhet med alle andre bjørner skyr menneskelig aktivitet.

Status i regjeringens rovviltarbeid

Lars Andreas Lunde

I begynnelsen av juni i år hadde jeg gleden av å besøke verdens største bjørneprosjekt. Det vil sikkert overraske mange at det er Det skandinaviske bjørneprosjektet. Forskningen ble startet allerede i 1984, og det er kommet en imponerende mengde kunnskap fra prosjektet. Regjeringen er opptatt av at rovviltforvaltningen skal være kunnskapsbasert, og nettopp derfor er slike prosjekter viktige.

Statssekretær Lars Andreas Lunde. Foto: Bjørn Stuedal

Tidlig i juni fikk jeg oppleve området rundt den sørlige feltstasjonen i Tackåsen fra luften. Med helikopter ble jeg fløyet inn til et område, hvor ei fem år gammel binne på 88 kg med navn Nyskoga skulle radiomerkes. Selve bedøvingen av bjørnen observerte jeg fra bakkenivå, og ble imponert over profesjonaliteten og effektiviteten til dette teamet. Hele operasjonen med prøvetaking og radiomerking tok en time, fra bjørnen først ble lokalisert til vi forlot plassen. Dette var både en flott naturopplevelse og kunnskapsberikende, og ikke minst betryggende å vite at forskerne har så solid kompetanse.

Noe annet jeg lærte på turen, er at bjørnen kan være løsningen på mange av våre helseproblemer. Bjørnen lagrer masse fett, og ligger et halvt år i ro, uten en gang å urinere. Til tross for dette er ikke bjørnen plaget med hjerte- og karsykdommer, liggesår, nyresvikt eller andre plager som vi kjenner fra vår egen helse. I tillegg til alle andre gode argumenter om artenes egenverdi, sier dette meg enda tydeligere hvor viktig det er å ta vare på artsmangfoldet.

Som vi vet, skaper de store rovdyrene problemer for beitenæringene, og det er balansen i dette jeg er opptatt av å finne best mulige løsninger på. Her er regjeringens målsetting klar: Vi skal sikre levedyktige bestander av de store rovviltartene i norsk natur, ha lavest mulig tap av beitedyr til rovvilt, og søke å redusere konfliktnivået mest mulig.

Lavere tap og høy beredskap

Det er gledelig at antall sau og lam som ble erstattet i 2014 var langt lavere sammenlignet med 2013, og samme trend ser vi i tamreinnæringen. Den positive utviklingen viser at forvaltningen har gjort en god jobb på det området. Samtidig vet jeg, at det var flere områder som opplevde store tap, og for disse er det en mager trøst at tapstallene går ned på landsbasis.

Vi har gode erstatningsordninger i Norge, og de som opplever tap av beitedyr til rovvilt, skal få sitt tap erstattet fullt ut. Så langt det lar seg gjøre, skal vi unngå skader på beitedyr. I områder der beitedyr har førsteprioritet, har rovviltforvaltningen høy beredskap på å ta ut rovdyr som kan forårsake skader. Våren 2014 ba klima- og miljøministeren alle rovviltmyndighetene om å ha høy beredskap både før og under beitesesongen. Dette gjelder fortsatt. Miljødirektoratet, Statens naturoppsyn og fylkesmennene har fulgt opp dette på en meget god måte.

Nesten hele landet fra Femunden i Hedmark og nordover er områder med samisk tamreindrift. Det er derfor er vanskelig å unngå at det i en del tilfeller er overlapp mellom tamreinområder og områder der rovdyr skal prioriteres. I slike tilfeller er utgangspunktet at reindrifta skal tilpasses rovviltforekomsten i området. Dette gjelder også i kalvingsområdene. Hvis det er rom innenfor rammen av bestandsmålet for den aktuelle rovviltart, og det ikke finnes noen annen løsning, skal felling av rovvilt som gjør skade i kalvingsområdene i kalvingstiden vurderes også i områder som er prioritert for rovdyr.

Kunnskapsbaserte erstatningsordninger

God kunnskap er helt avgjørende for å gi mest mulig riktige erstatningsutbetalinger. Dette gjelder både kunnskap om rovviltbestandene og tap av husdyr og tamrein som skyldes rovvilt, men også bedre kunnskap om andre tapsårsaker enn rovvilt. Vi arbeider for mest mulig kunnskapsbaserte erstatningsordninger, og mener dette vil bidra til å dempe konfliktene og uenigheten rundt dette temaet.

Som en oppfølging av dette har vi fra 2015 etablert et nasjonalt overvåkingsprogram for tamrein. Dette vil gi forvaltningen mer kunnskap om ulike faktorer som kan påvirke tapsbildet. I 2015 starter vi i fellesskap med landbruks- og matministeren også opp et prosjekt med mål om bedre kunnskap om ulike tapsårsaker innenfor husdyrnæringen.

Statsekretær Lars Andreas Lunde på bjørnemerking i Sverige. Foto: Camilla Pettersen

Veien videre for hver enkelte art

Siste tall fra Rovdata viser at vi ligger under bestandsmålet for gaupe, ulv og bjørn, og over bestandsmålet for jerv. Når det gjelder ulv, skal en sak om nytt bestandsmål og ulvesonen frem for Stortinget.

Nytt bestandsestimat i 2015 for kongeørn viser at den norske bestanden ligger innenfor det intervallet Stortinget har fastsatt. Regjeringen vil med bakgrunn i det nye bestandsestimatet og en faglig tilråding fra Miljødirektoratet, vurdere om det skal gjøres endringer i dagens forvaltningsmodell.

For jerv skal vi erkjenne at lisensfellingen ikke er effektiv nok. Dette fører til at vi må gjøre kontroversielle hiuttak for å regulere bestanden ned mot bestandsmålet. Regjeringen ønsker å legge til rette for en mer effektiv lisensfelling, slik at bestanden kan reguleres mest mulig av vanlige jegere. I første rekke gjennom økt kompetanse og motivasjon hos jegerne, men også ved å åpne for praktisk utprøving av enkelte nye virkemidler, slik som bruk av kunstig lys på åte for jerv. Utprøvingen skal skje gjennom noen konkrete prosjekter. I tillegg er det under Stortingets behandling av motorferdselloven gjort endringer som gir kommunene adgang til å tillate bruk av snøskuter for tilsyn med fangstbåser til jerv.

For bjørn er hovedutfordringen å sørge for vekst i bestanden, noe som konkret betyr å verne binnene. Felling av bjørn omfatter derfor først og fremst streifende hannbjørner i områder som er prioritert for beitedyr. Å skyte binner vil ikke være forenlig med å øke bestanden opp til bestandsmålet.

Gaupebestanden er de siste årene kraftig redusert. Hovedutfordringen i tiden fremover blir å fastsette jaktkvoter slik at gaupebestanden blir liggende nærmest mulig nasjonalt og regionale bestandsmål.

Tydeligere soneforvaltning

En tydelig soneforvaltning er et grunnleggende prinsipp i rovviltpolitikken. En slik forvaltning, der vi i størst mulig grad forsøker å skille beitedyr og rovvilt, er nødvendig fordi vi skal ha både rovdyr og beitedyr i Norge.

Det er landets åtte rovviltnemnder som har ansvaret for å dele Norge inn i såkalte prioriterte beite- og rovviltområder. Dette gjøres gjennom arbeidet med regionale forvaltningsplaner for rovvilt. Både klima- og miljøministeren og landbruks- og matministeren er enige om at det er rom for en langt tydeligere og mer robust soneforvaltning, og har bedt rovviltnemndene om å følge opp dette. Vi har store forventninger til at dette vil sikre større forutsigbarhet for å nå bestandsmålene, og at tap av beitedyr til rovvilt reduseres ytterligere.

Det følger av rovviltforliket av 2011 at man i prioriterte rovviltområder må gjøre nødvendige tilpasninger av beitenæring til rovviltforekomsten. I noen tilfeller vil frivillig omstilling til annen landbruksvirksomhet være det beste virkemiddelet. Omstilling er et effektivt tapsreduserende tiltak, samtidig som at bruker kan fortsette med landbruksrelatert virksomhet. Vi har fra 2015 øremerket sju millioner kroner til driftsomstilling grunnet rovvilt. En slik øremerking har vi ikke hatt siden tidlig på 2000-tallet.

God dialog – god forvaltning

Rovviltforvaltning er et krevende felt, med sterke synspunkter fra mange hold. Denne regjeringen er derfor opptatt av å ha bredest mulig aksept for den rovviltpolitikken som føres. Derfor har vi møter med de regionale rovviltnemndene en gang i halvåret. Vi stiller også ofte opp på befaringer, møter og seminarer, og bruker tid på å besøke dem som blir direkte berørt av rovvilt. De erfaringene vi høster her, danner et solid grunnlag for vårt videre arbeid i rovviltforvaltningen.

At vi ønsker bredest mulig aksept for vår politikk, innebærer at i saker om rovvilt som skal til Stortinget, så vil denne regjeringen søke et bredest mulig flertall. Vi ønsker å ha stabilitet og forutsigbarhet i rovviltpolitikken, som skal vare lengre enn valgperiodene.

Lars Andreas Lunde er statssekretær i Klima- og miljødepartementet.

Ulovlig rovdyrjakt er alvorlig miljøkriminalitet

I april 2015 ble fem av seks tiltalte i Sør-Østerdal tingrett dømt til fengsel for ulovlig ulvejakt. Økokrim hadde da i flere år etterforsket et jegermiljø i Trysil-området, og tok ut tiltale om organisert kriminalitet, med en strafferamme på 11 år. Saken er den første i sitt slag her til lands, og den har både fått bred oppmerksomhet og vakt stort engasjement blant folk. De tiltalte har hele tiden nektet straffeskyld, og dommen fra første rettsinstans er anket til lagmannsretten.

Ulvemotstander Karl Håkon Gulbrandsen utenfor Sør-Østerdal tingrett i Elverum i forbindelse med rettssaken der seks menn er tiltalt for ulovlig ulvejakt. Foto: Heiko Junge / NTB scanpix

Da Økokrim aksjonerte mot jegermiljøet, hadde 70 etterforskere jobbet med å telefonavlytte flere personer over en lengre periode. Saken har hatt høy prioritet hos myndighetene.

– Helt siden ulven kom tilbake til norsk fauna på 1970-tallet, har politiet jevnlig fått tips og meldinger om illegal jakt, uten at noe av dette har ført til fellende dom. Samtidig har førsteamanuensis Petter Wabakken og kolleger ved Høgskolen i Hedmark påvist at illegal jakt er dødsårsaken for annenhver ulv, sier aktor i saken, førstestatsadvokat Tarjei Istad.

– Ut fra dette, og ulvens status som kritisk truet art på *Norsk rødliste over arter*, har ulovlig ulvejakt vært et prioritert område for både den nåværende riksadvokaten og hans forgjenger, og Økokrim har som følge av riksadvokatens prioriteringer satt inn ressurser på området de siste 3–4 årene, forteller han.

De dømte i tingretten var siktet for organisert kriminalitet etter den såkalte *mafiaparagrafen*. Det var kommunikasjon mellom de tiltalte som fikk etterforskerne til å mistenke at saken var så omfattende.

– Hyppigheten i samtaler, SMS-er, hvordan de formulerte seg, blant annet med referanser til ulver som hadde vært i området tidligere, ga grunnlag for mistanke om at illegal jakt og sporing med tanke på slik aktivitet skjedde som ledd i et samarbeid over tid, i et mønster og som ledd i virksomheten til et nettverk hvor hovedtiltalte var sentral, sier Istad.

Den hovedtiltalte ble i tingretten dømt til fengsel i ett år og åtte måneder. I tillegg ble han fradømt retten til å drive jakt i fem år. I en omfattende politiaksjon ble opprinnelig tolv personer arrestert. Seks av disse ble senere siktet, og fem fikk utmålt fengselsstraffer fra seks måneder og oppover.

– Det har blitt lagt ned store etterforskningsressurser i saken. Tror myndighetene at de nå har god kontroll på denne typen organisert kriminalitet i det aktuelle området, eller frykter man at dette er langt mer utbredt?

– Det vil fortsatt være Statens naturoppsyn, ikke politiet, som er "førstelinje" ute i skogen. For Økokrim er det viktig at oppsynet fortsetter et aktivt og bredt arbeid i aktuelle områder, som etter vår forståelse er flere steder i ulvesonen.

– Politiet vil samtidig samle tips og etterforske mulige straffbare forhold, og om bevisene gir grunnlag for det, vil vi kunne sette i gang en like stor og intensiv etterforskning som i denne saken, med alle virkemidler politiet har til rådighet, og som saken gir grunn til. Ulovlig rovdyrjakt er alvorlig miljøkriminalitet, som er et prioritert område for norsk påtalemyndighet. Økokrim tror dette er folk som lar seg skremme av en merkbar fengselsstraff, sier Tarjei Istad.

Saken har skapt sterkt engasjement i områdene rundt Elverum og Trysil, og mange rettferdiggjør de påståtte ulvedrapene, i et område der de lever med både barn og dyr i det som er fredningssonen for ulven i Norge. Tilskuerbenkene i Sør-Østerdal tingrett var fulle gjennom de to ukene saken gikk i retten.

– Tror du denne dommen er egnet til å bidra til en holdningsendring i retning større respekt for de store rovdyrenes fredet-status?

– For Økokrim er det viktig å sende et sterkt signal om at man også på dette området må følge felles, demokratiske spilleregler, og ikke ta loven i egne hender. Jeg tror behandlingen i tingretten viste det perspektivet godt, avslutter statsadvokaten.

Politivakt utenfor Sør-Østerdal tingrett i Elverum under rettssaken der seks menn var tiltalt for ulovlig ulvejakt. Foto: Heiko Junge / NTB scanpix

Politiadvokat Inge Svae-Grotli t.h. i Sør-Østerdal tingrett i Elverum under rettssaken. Foto: Heiko Junge / NTB scanpix

Rovdyrsentrene i Norge

NAMSSKOGAN ROVDYRSENTER

Senteret er samlokalisert med Namsskogan familiepark i Nord-Trøndelag, rett ved E6, midt mellom Trondheim og Mo i Rana. Hovedaktivitetene ved rovdyrsenteret i 2015 er rovdyrskole for elever som kommer på besøk.

Hver dag hele sommersesongen driver senteret naturveiledning i rovdyranlegget til Namsskogan familiepark. Dette tilbudet har vi også i de andre skoleferiene. For øvrig har vi også arrangert friluftsdager og foredrag. Lek & lær er et aktivitetsbasert tilbud til senterets og familieparkens gjester. Ved bruk av de ulike installasjonene kan publikum få målt seg med de forskjellige rovdyrenes ferdigheter, og lære litt om deres fysiske fortrinn. En egen utstilling for senteret er under planlegging.

Nettsiden www.rovdyrsenter.no lanseres i ny utgave høsten 2015. Målgruppen er alle som lurer på noe om rovdyr, men som ikke har mye bakgrunnskunnskap; det være seg skoleelever, studenter eller folk flest. Disse nettsidene inneholder i hovedsak informasjon om bjørn, ulv, gaupe og jerv, men også om de mindre rovdyrene og noen rovfugler. Temaer som behandles, er artskunnskap, forvaltning, forskning, historikk og konflikter. Målet med denne nettressursen er at folk skal kunne bruke den som et oppslagsverk hvor de raskt kan få svar på sine rovdyrspørsmål.

BJØRNEPARKEN ROVDYRSENTER – ET UNIKT OPPLEVELSESSENTER

Bjørneparken rovdyrsenter har et interaktivt opplevelsessenter som er unikt i Norge. Gjennom lek og aktivitet kan du lære om våre fire rovdyr. Opplevelsessenteret passer for alle kunnskapsnivåer i alle aldre.

Villmarksliv, klikk.no og de tre rovdyrsentrene samarbeider om å arrangere årets store videokonkurranse. I dag er mulighetene for å ta video av våre rovdyr større enn noen gang, med kamera på mobilen og ikke minst viltkameraene som stadig flere tar i bruk. Har du en videosnutt av ulv, bjørn, jerv eller gaupe, kan du gå inn på www.villmarksliv.no og laste opp filmen din der. Da er du med i konkurransen om en rekke flotte premier. I denne konkurransen er det ikke teknisk kvalitet og filmatisk presentasjon som vektlegges mest; det viktigste er innholdet og dyras atferd samt om opptaket er spesielt og unikt. De beste videoene vil bli vist på en monitor i rovdyrsenteret.

I Bjørneparken rovdyrsenter er vi i gang med rovdyrskole som i hovedsak arrangeres for 5. klassinger i Sør-Norge. Her kan alle skoler ta kontakt og melde seg på. Vi anbefaler at de skolene som ligger innen rimelig reisevei til rovdyrsenteret, kommer og besøker oss. Blir reiseveien for lang, så kommer vi til dere.

Velkommen til Bjørneparken rovdyrsenter!

POLAR PARK ROVDYRSENTER – VERDENS NORDLIGSTE DYREPARK

Polar Park rovdyrsenter ligger i naturskjønne omgivelser ved Rohkunborri nasjonalpark i Salangsdalen i Bardu kommune, 3 km fra E6. Det er omtrent en times kjøretur til Narvik, og to og en halv time med bil til Tromsø. Polar Park rovdyrsenter er lokalisert i Polar Park Arctic Wildlife Centre, verdens nordligste dyrepark. Dyreparkens tema er nordiske rovdyr og hjortedyr, og her lever bjørn, ulv, jerv og gaupe, i tillegg til fjellrev, elg, hjort, reinsdyr og en moskus.

En rovdyrsenterutstilling med skiftende temaer møter gjestene i hovedbygget.
Polar Park arrangerer temadager for publikum og interessegrupper. Temadagene er heldagsarrangementer med program for både voksne og barn.

Rovdyrskolen tilbyr gratis undervisning om rovdyr og rovdyrkonflikten til alle skoler i Troms og nordre Nordland. Undervisning finner sted på den enkelte skole eller i Polar Park, alt etter skolenes ønske.

I hinderløypa vår kan barn lære om rovdyr gjennom lek. Kunnskapsformidling og fysisk aktivitet er en morsom kombinasjon for barn – og for voksne.

Bjørneparken rovdyrsenter. Foto: Arne Nævra

Rovdyrsenteret kjører guidet foringsrunde i Namsskogan familiepark hele sommeren. Foto: Tore Viem

Polar Park rovdyrsenter. Foto: Heinz Strathmann

Redsel for bjørn og ulv blant mennesker som bor i rovdyrområder

Maria Johansson, Anders Flykt, Jens Frank og Ole-Gunnar Støen

Forskere fra flere fagdisipliner har de siste årene søkt svar på hva som påvirker befolkningens redsel og uro for bjørn og ulv.Håpet er at resultatene kan bidra med kunnskap om menneskers fysiologiske reaksjoner, følelser og oppførsel når de kommer nær de store rovdyrene.

De store rovdyrene har mange steder i Europa vært utrydningstruet, men de siste tiårene har blant annet bjørn og ulv vendt tilbake til Skandinavia. Når rovdyrene blir flere, øker også menneskers kontakt med dem gjennom direkte møter eller spor av deres nærvær.

Muligheter, utfordringer – og sterke følelser

Denne utviklingen gir muligheter for unike naturopplevelser og nye forutsetninger for turisme i rovdyrtette områder, men skaper også konflikter når rovdyr tar husdyr og tamdyr, når det blir konkurranse om jaktbart vilt, eller når rovdyrene oppleves å utgjøre en fare for menneskers helse og livskvalitet.

Dette gjør at forvaltningen står overfor både sosiale og biologiske utfordringer, der de må balansere mellom sårbare lokale næringer, og nasjonale og internasjonale retningslinjer for å beskytte truede dyrearter.

I denne komplekse situasjonen vekker store rovdyr som kommer nær bebyggelsen ofte sterke følelser: interesse og glede, men også sinne og redsel. I noen områder der nærværet av for eksempel ulv og bjørn er stort, uttrykker en fjerdedel av befolkningen uro og redsel for å møte ulv, og knapt halvparten uttrykker uro og redsel for å møte bjørn. Om mennesker og rovdyr skal kunne leve i samme område, trengs en dypere forståelse for årsakene til menneskers uro og redsel, og hvordan forvaltningen best kan møte disse følelsene.

Forskersamarbeid om årsaker til uro og redsel

De siste årene har vi vært noen forskere innen miljøpsykologi, psykologi og viltøkologi som samarbeider for å øke kunnskapen rundt folks redsel for bjørn og ulv. Utgangspunktet for forskningen er at forvaltningsmyndighetene bør ta hensyn til menneskers opplevde redsel, uavhengig av hvilke objektive risikoer som foreligger. Det er den enkeltes opplevde følelser som er avgjørende for hvordan man tenker og handler i ulike situasjoner.

I vår forskning tar vi utgangspunkt i teorier om samspillet mellom menneske og miljø, og ser etter årsaker til redselen ut fra både menneskers personlighet, tidligere erfaringer, og fysiske og sosiale omgivelser. Vi tar også med i betraktningen at uro og redsel uttrykkes på flere ulike måter: gjennom fysiske reaksjoner, oppførsel, og den personlige opplevelsen av å kjenne seg redd.

Forskningen viser at personlighetstrekket å kjenne uro ikke er assosiert med redsel for verken bjørn eller ulv. Denne redselen synes generelt heller ikke å være så sterk at den kan klassifiseres som en spesifikk fobi. Redselen for bjørn og ulv synes i høy grad å være relatert til faktorer som opplevd sårbarhet ved et eventuelt møte med rovdyr, tillit til forvaltningsmyndighetene, og tidligere erfaringer med rovdyr.

Den relative betydningen av disse faktorene skiller seg imidlertid mellom dyreartene. Mennesker som opplever et eventuelt møte med bjørn som farlig eller uforutsigbart, og er usikre på hvordan de selv vil reagere, uttrykker en høyere grad av redsel for bjørn. Til og med hos mennesker som uttrykker redsel for ulv, er opplevelsen av et eventuelt møte med dyret en viktig faktor, men fremfor alt gjelder den opplevde tilliten til forvaltningsmyndighetene.

Lav tillit til at myndighetene kan håndtere rovdyrene ut fra hensynet til mennesker som bor i rovdyrområder, er her den viktigste komponenten for den opplevede redselen, og personer med mye erfaring fra rovdyrmøter, synes å ha minst tillit.

Generelt er den opplevde sårbarheten ved et eventuelt møte en relativt viktigere komponent i redselen hos kvinner og mennesker som bor utenfor rovdyrområder. Tillit spiller større rolle blant menn og mennesker som bor i rovdyrområder.

Forskjeller i fysiologiske reaksjoner mellom bjørn og ulv

I vår forskning har vi også dokumentert ulike reaksjoner på bjørn og ulv i eksperimentelle studier der vi har studert menneskers fysiologiske reaksjoner og oppførsel når de ser bilder av dyrene. Bjørnebilder synes for eksempel å være de mest potente bildene til å fremkalle fysiologiske reaksjoner, uavhengig av om deltakerne hadde oppgitt at de var redde eller ikke. Bjørnebildene synes å starte en forsvarsmekanisme der "man fryser sin aktivitet". Reaksjonen på ulvebilder skiller tydeligere mellom dem som selv sier å være redde for ulv, og de som sier de ikke er urolige. Hos personer som har oppgitt at de er engstelige for ulv, synes redselen å være relatert til negative assosiasjoner, snarere enn fysiologiske reaksjoner.

Uavhengig av grunnen til uroen skulle mennesker som kjenner en generell redsel for å

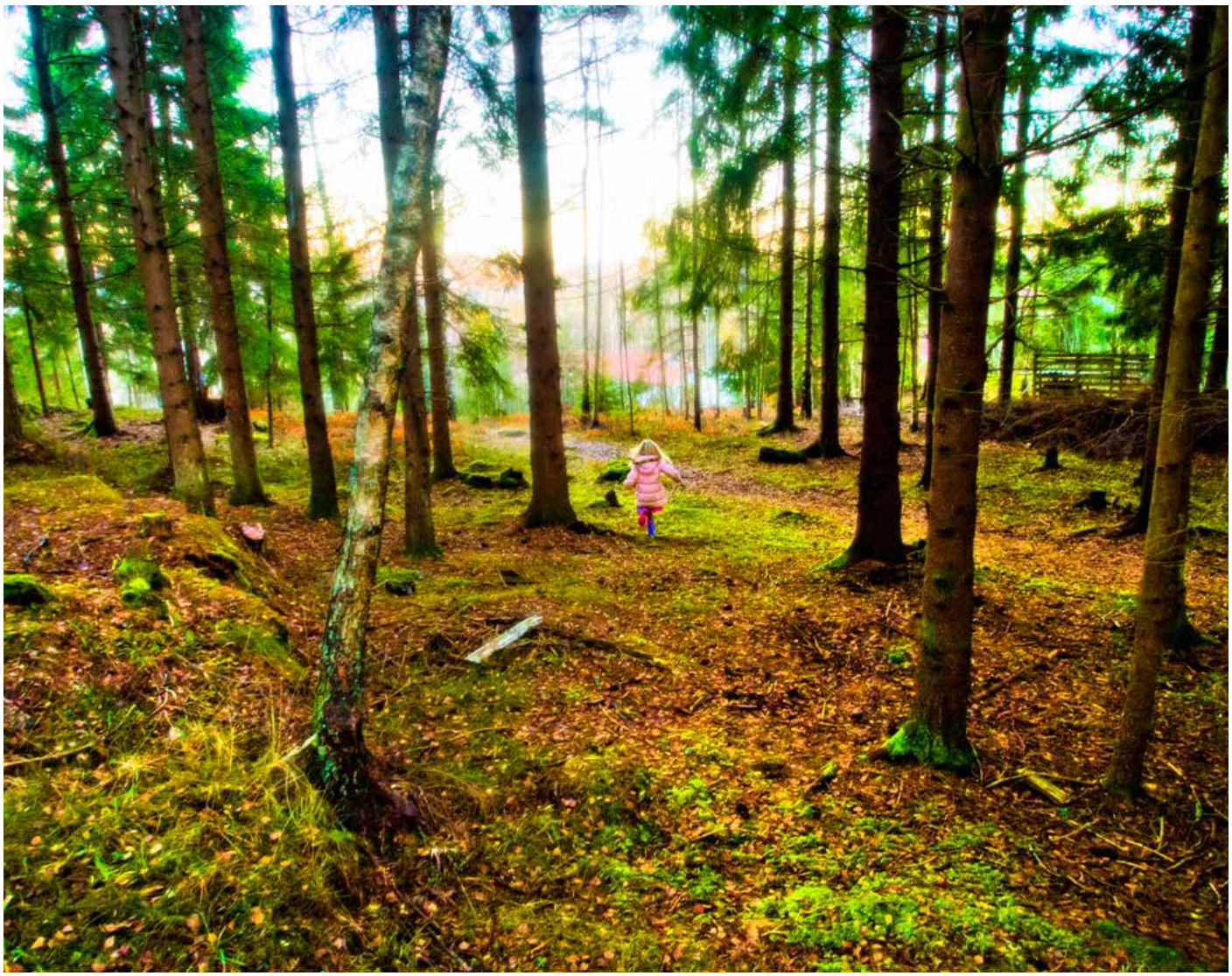

Foto: Tarjei E Krogh / Samfoto

møte bjørn og ulv vinne på at følelsen nyanseres i de situasjonene der den objektive risikoen er forhøyet, det vil si når man faktisk kommer nær bjørn eller ulv, eller mellom en binne og hennes unger.

Informasjonsmøter

I dag organiserer vanligvis forvaltningsmyndighetene i både Sverige og Norge allmenne informasjonsmøter i situasjoner der mennesker kjenner uro for at bjørn eller ulv beveger seg nær bebyggelsen.

I en nylig gjennomført studie så vi på den umiddelbare effekten på opplevd uro og redsel for bjørn og ulv blant mennesker som kom til slike møter. Under møtene informerte forskere og myndigheter om hvordan dyrene lever og oppfører seg, og hvordan mennesker bør opptre om man kommer nær bjørn eller ulv. Vi fant ut at mennesker som oppfattet informasjonen troverdig, rapporterte at de ville kjenne seg mindre sårbare ved et eventuelt møte med bjørn og ulv, samt ha noe høyere tillit til forvaltningsmyndighetene, og følgelig også mindre grad av redsel.

Blant deltakere som stilte spørsmål ved informasjonens troverdighet, ble redselen derimot ikke endret. Våre resultater viser også at det er viktig å tenke på både innholdet i hva som sies, og hvordan det formidles under informasjonsmøtene. I vår videre forskning har vi tenkt å følge opp effekten av informasjonsmøtene over tid.

Kan eksponering redusere frykten?

Forskning på redsel for andre dyr tyder på at det finnes bedre forutsetninger for å nyansere menneskers redsel, om mennesker eksponeres for dyrene og deres levemiljø sammen med en person som har kunnskap om hvordan man bør opptre, og kan modellere en hensiktsmessig oppførsel. Det vil si, at en person får en egen erfaring av hvordan han eller hun skal opptre i en viss situasjon. Dette er noe som vi akkurat nå arbeider med å videreutvikle når det gjelder redsel for bjørn.

Håpet er at forskningen vår kan bidra med kunnskap om menneskers fysiologiske reaksjoner, opplevde følelser og oppførsel nær de store rovdyrene. Slik kunnskap trengs for å kunne følge og evaluere hvordan nærvær av de store rovdyrene og ulike forvaltningsstrategier for disse dyrene innvirker på menneskers livskvalitet i hverdagen.

Forskningen om menneskers redsel for store rovdyr gjøres ved Lunds Universitet i nært samarbeid med Mittuniversitetet, Sveriges Lantbruksuniversitet og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, og har blitt finansiert av Miljødirektoratet i Norge samt forskningsrådet FORMAS og Viltvårdsfonden i Sverige.

Maria Johanson er professor ved Lunds universitet i Sverige.
Anders Flykt er docent i psykologi ved Mittuniversitetet i Sverige.
Jens Frank er forsker ved Viltskadecenter i Sverige.
Ole-Gunnar Støen er forsker ved Norges miljø-og biovitenskaplige universitet på Ås.

Når bjørn og menneske møtes

Veronica Sahlen

Den skandinaviske bjørnepopulasjonen har de siste 20 årene kommet sterkt tilbake i den skandinaviske faunaen, og returen har blitt møtt med blandede følelser. På den ene siden er den en ressurs for økoturisme og en populær jaktressurs. På den andre siden har mennesker blitt skadet av bjørn ved flere tilfeller de seneste årene, og mange føler en frykt for å møte bjørn ute i naturen. Det Skandinaviske bjørneprosjektet har de seneste årene forsket på møter mellom menneske og bjørn, med bruk av blant annet GPS-teknologi, for å dokumentere bjørnens atferd ved møter med mennesker, og hvilke faktorer som er involvert når mennesker blir skadet av bjørn.

Når mennesker blir skadet av bjørn

Vi har analysert alle tilfeller hvor mennesker har fått legehjelp etter bjørneangrep i Skandinavia mellom 1977 og 2012 for å identifisere faktorene som er involvert. I denne perioden ble 31 personer skadet og to drept av bjørn i Skandinavia. I de fleste av disse tilfellene har den skadde vært involvert i noen form for jakt, vært bevæpnet, og hund har vært i området og aktivt jaget og bjeffet etter bjørnen. De fleste av de som var væpnet, avfyrte skudd mot bjørnen før skaden inntraff. De ubevæpnede som ble skadd, har vanligvis vært ute for å plukke bær, og den vanligste fellesnevneren er at de har blitt skadet av en binne med unger. Samlet sett ser det ut som at antall bjørneangrep har økt med den voksende bjørnebestanden, men hvis en gjør forskjell mellom de som har vært bevæpnet og ubevæpnet, har risikoen økt bare for de bevæpnede, og ikke generelt for folk som bor i og bruker bjørneområder.

Bjørneangrep på mennesker skjer hovedsakelig i løpet av september, oktober og november, delvis på grunn av at det er da elgjakten er i gang, og et stort antall jegere og jakthunder beveger seg i skogen. Imidlertid har interessen for bjørnejakt økt kraftig de siste årene, slik at vi kunne ha forventet en økning i skadetilfeller fra august dersom det bare var jaktaktiviteten som var årsaken. Senhøsten er også den tiden av året da bjørnen begynner å forberede seg til vintersøvnen. Omtrent to av fem angrep som finner sted på høsten, skjer nært et hi, men dersom bjørnen kun forsvarte sitt hi, burde denne andelen vært større. Vår forskning viser heller at de fysiologiske endringene som bjørner gjennomgår før de går inn i hiet, er det som spiller inn.

Vi undersøkte bjørnens aktivitetsmønster og bevegelser (fordi aktivitet er uavhengig av flytting fra A til B) om høsten før bjørnen gikk inn i hiet, og dokumenterte en gradvis nedgang i aktiviteten, med et klart brudd i aktiviteten i forbindelse med hiinngang. Det interessante var, at hos halvparten av bjørnene var dette bruddet i aktivitet før bjørnen kom til hiet – inntil to dager før bjørnen var helt inaktiv og inntil 2 km fra selve hiet. Mer forskning på de fysiologiske faktorene involvert (for eksempel temperatur) pågår, men en bjørn med redusert aktivitetsnivå på grunn av fysiologiske forandringer kan ha det vanskeligere med å flykte fra en trussel – spesielt hvis trusselen er en vedvarende jakthund. Det eneste forsvar som gjenstår i en slik situasjon, er å skremme vekk trusselen, og en bevæpnet jeger som tror han/hun har sneket seg inn på stålos på elg, kan plutselig befinne seg i en risikofylt situasjon, spesielt hvis bjørnen blir skadeskutt under hendelsesforløpet.

Hvem er redd for hvem?

Siden 2006 har vi gjennomført over 300 forsøk på GPS-merkede bjørner for å dokumentere bjørners atferd når folk passerer dem på 50 meters avstand. Vi har simulert bærplukkere og turgåere ved å være to personer som snakker til hverandre i en normal samtaletone under forsøket. Dette har vi gjort med de enslige bjørnene (binner og hanner, unge og gamle) og binner med unger. Resultatene viser at bjørnens vanligste reaksjon når den møter folk, er å forlate stedet så usynlig som mulig. Vi så faktisk bare bjørnene i ca. 15 % av alle forsøk (bortsett fra binner med unger, hvor vi så bjørnen ved nesten en fjerdedel av forsøkene), og de fleste bevegde seg allerede bortover da vi så dem. Faktisk, hvis vi ikke hadde lyttet til peilesignalet og sett GPS-sporet etterpå, ville vi aldri visst at vi hadde vært nær en bjørn.

Undersøkelser viser at bjørnens vanligste reaksjon når den møter folk, er å forlate stedet så usynlig som mulig. Foto: Arne Nævra

Binner med unger har rykte for å være mer aggressive og forsvare ungene sine, men de hadde ikke en vesentlig forskjellig atferd sammenlignet med alenebjørner. De skilte seg ut ved at det var enda mer sannsynlig at de ville forlate sine hvileplasser når vi passerte, og de beveget seg over en lengre distanse før de fant seg et nytt sted å hvile. Derimot så vi at uansett hvilken type habitat (dvs. gammel skog, ung skog, etc.) bjørnene var i da vi gjennomførte forsøkene, var det mer åpent hvor binner med unger var, enn hvor alenebjørnene var. Det betyr at det var bedre sikt der binner med unger befant seg, noe som kan skyldes både at de ønsker en bedre oversikt over sitt nærmiljø for å unngå trusler, og at de unngår større hanner, som foretrekker mer tette og beskyttede områder. Dette kan også forklare hvorfor binner med unger vanligvis er involvert når ubevæpnede blir skadet av bjørn, fordi bærplukking og skogsturer vanligvis skjer i de mer åpne skogområder. De sjeldne gangene du tilfeldigvis rekker å overraske en bjørn i disse områdene, er det mer sannsynlig at det er en binne med unger, enn en enslig bjørn.

Disse forstyrrelsesforsøkene har gjort det veldig klart at bjørnene påvirkes sterkt av møter med mennesker. Vi dokumenterte at bjørn som ble utsatt for forstyrrelse, i tillegg til den første flyktereaksjonen, også hvilte lengre om dagen, og i stedet ble mer aktive om natten inntil flere dager etterpå. Dette kan påvirke fettlagring før hiperioden fordi det reduserer den tiden som er tilgjengelig for å søke etter mat.

Bør vi være redde for å møte bjørn?

Det enkle svaret er nei. Å faktisk møte en bjørn skjer svært sjelden, og av disse få bjørnemøtene skjer de fleste for oss helt ubemerket. Risikoen for et negativt møte med en bjørn er størst blant jegere som jakter med hund. Det er derfor viktig å huske på, at i bjørneområder når hundene har stålos på hva som antas å være elg, kan det faktisk være en bjørn.

Bjørner unngår oss så langt som det er mulig, så ønsker du ikke å møte dem, snakk for deg selv, unngå tett vegetasjon, og vurder vindretningen når du er ute i skogen. Hvis du møter en bjørn – ikke vær redd, men behandle den med respekten den fortjener, og gi den plass og mulighet til å gjøre det den mest ønsker: å bevege seg bort.

Veronica Sahlén jobber som rådgiver ved Viltseksjonen i Miljødirektoratet.

Jervens atferd ved kadaver

Jenny Mattisson og John Odden

Jerven er god til å finne kadaver på fjellet, og er en utpreget matgjømmer. Ofte får den skylden for å ha drept dyr som er tatt av gaupe og ulv, selv om den uforutsigbare jegeren også kan finne på å jakte levende bytte selv.

Foto: Viltkamera.nina.no

Foto: Viltkamera.nina.no

Jerven er det største medlemmet av mårfamilien, og lever i fjell, tundra og nordlige skogsområder både i Europa, Asia og Nord-Amerika. I Norge finnes den først og fremst i fjellområdene langs grensa til Sverige og Finland, fra Hedmark og nordover.

Åtseleter og matgjømmer

Jervens utbredelse sammenfaller med utbredelsen til tam- og villrein, og i store deler av Skandinavia utgjør tamrein hovedføden. Den er en opportunistisk åtseleter, men dreper også egne byttedyr som rein og sau, og mindre byttedyr som smågnagere, hare og ryper. I område med andre store rovdyr, lever jerven gjerne på rester av byttedyr tatt av gaupe, ulv eller bjørn. I skogsområdene sør i landet spiser jerven ofte åtsel av elg som er skutt under jakta, drept av ulv, eller som har dødd av andre årsaker. Har jerven tilgang på frittgående sau, kan dette også utgjøre en betydelig del av jervens diett. Som de andre mårdyrene er jerven er en hamstrer. Det den ikke spiser med en gang, gjemmer den i steinurer, snøfonner, myr eller bekker, såkalte matgjømmer, for seinere bruk. Den hamstrer både dyr den dreper selv og åtsler den finner.

Kadaverjeger

Jerven har en velutviklet luktesans som gjør at den raskt finner igjen kadaver på fjellet. Dette kan være en årsak til at den ofte har fått skylden for å ha drept reinsdyr som egentlig er tatt av andre rovdyr, da framfor alt gaupe. Har jerven funnet et kadaver, løper den flere ganger fram og tilbake mellom kadaver og matgjømmene sine og etterlater masse spor. Det er derfor lett å tro at jerven er den som har drept dyret. Forskning i Sarek i Sverige, et område med relativt mye gaupe, har vist at hele 52 % av de kadaver jerven besøkte, var drept av ei gaupe. Jerven besøkte hele 68 % av de gaupedrepte reinsdyrene som var tilgjengelige i deres revir. I skogsområder i Sør-Norge så forskerne at andelen elg i jervens diett økte fra 42 % til 76 % i områder med ulv.

Uforutsigbar

Jerven er vanskelig å forutsi, og er svært opportunistisk i sitt søk etter føde. I lange perioder kan åtsler eller kjøttrester fra matgjømmene stå på matseddelen, men plutselig kan den drepe egne byttedyr hvis tilfellet byr seg. Dette kan eksempelvis være rein i perioder med dyp snø og uvær på vinteren, hvis den treffer på en flokk rein med små kalver, eller områder med sau. På høsten er slakteavfall fra elgjakten en ressurs som jerven er rask å utnytte.

Har jerven lykkes med å legge ned et bytte selv, er den ivrig på å besøke dette, gjerne flere ganger per dag. Den spiser raskt opp og gjømmer unna matbiter, og går ofte videre i løpet av en liten uke. Finner jervene store åtsler, som for eksempel en selvdød elg eller rein gått i ras, så besøker de ikke disse kadavrene så ofte hver dag, men kan heller komme tilbake for en liten matbit flere måneder i etterkant.

Jerven er svært aktiv, og bruker ikke mange ukene på å patruljere hele reviret sitt, revir som kan være flere hundre kvadratkilometer store. Jerven er mest aktiv på natten, men det er ikke sjeldent at den dukker opp for en matbit selv midt på lyse dagen. På sine lange vandringer besøker den gjerne plasser hvor den tidligere har funnet noe å spise. Dette til tross kan det ofte virke som den til en viss grad unnviker jegernes åteplasser. Den kan være skeptisk mot lukt av mennesker, og vi har sett at det kan ta over to måneder før den tør å nærme seg åtebuer satt opp for jervejakt. Vi ser også at sannsynligheten for at en jerv besøker et åte, øker jo lenger unna man kommer fra veier. Til sammenligning tar det i gjennomsnitt kun fire døgn før jervene besøker en rein eller sau drept av gaupe eller bjørn.

Jenny Mattisson og John Odden jobber som forskere ved Norsk institutt for naturforskning.

Foto: J. Mattisson

Jerv på elgkadaver. Foto: Torbjørn Martinsen

Ulvens tilbakekomst

– virkning på byttedyr, konkurrenter og åtseletere

Camilla Wikenros

Reetablering av en ulvepopulasjon kan resultere i at viktige prosesser i økosystemet gjenopplives. Andre studier i verden har påvist en mengde direkte og indirekte effekter på andre arter når store rovdyr kommer tilbake. Man kan derfor forvente både atferdsforandringer hos byttedyrene og en regulering av byttedyrenes antall etter gjenetableringen av en ulvebestand i Skandinavia.

En reduksjon i byttedyrbestandene kan også føre til konkurranse mellom ulv og andre rovdyr, samt mellom ulv og mennesker via jakten når disse artene har et felles byttedyr. Bytterester etter ulvedrepte elger kan også komme til å påvirke næringsgrunnlaget for mange åtseletende arter.

Påvirkning

De fleste studier av hvordan store rovdyr påvirker andre arter, har dog blitt gjennomført i store verneområder med lav menneskelig påvirkning på dyretettheter og deres habitater. I Skandinavia har mennesket stor påvirkning på ville arter via jakt og skogbruk. Dette kan medføre at effektene på andre arter etter ulvens tilbakekomst reduseres eller resulterer i andre effekter enn hva som forventes i henhold til tidligere studier.

Ved hjelp av senderutstyrte ulver, gauper og elger i kombinasjon med sporing på snø og automatiske viltkameraer ved ulvedrepte elger har jeg undersøkt hvordan den voksende ulvebestanden påvirker andre arter såvel som mennesker. Dette arbeidet har vært en del av det skandinaviske ulveforskningsprosjektet SKANDULV.

Jaktsuksess hos skandinaviske ulver

Fravær av en reell ulvebestand i en lang periode – fra slutten av 1800-tallet til 1980-tallet – kombinert med at menneskets jakt er den største dødsårsaken i elgbestanden, synes å ha ført til at skandinaviske elger har mistet en del av sin evne til å forsvare seg mot ulv. Dette er årsaken til den høye jaktsuksessen (tre til fem ganger høyere) på elg for skandinaviske ulver sammenlignet med nordamerikanske ulver. Ulvene i Nord-Amerika har betydelig større problemer med å ta elg og mislykkes i 80–90 % av alle jaktforsøk. Den høye jaktsuksessen hos skandinaviske ulver er heller ikke blitt redusert med tiden. Dette var et uventet resultat med tanke på at ulvens sterke seleksjon for kalver burde favorisere en forandring i atferden hos rammede elgkuer gjennom innlæring.

Elgens naturlige måte å forsvare seg mot rovdyr – ved å stoppe opp og slåss – finner man fortsatt hos nordamerikanske elger, siden ulven aldri har vært borte der. Denne forsvarsstrategien har likevel ikke fungert mot jegere, som jo har vært elgens eneste reelle fiende i Skandinavia i en lang tidsperiode. Aggressiv atferd er derfor for en stor del blitt selektert bort gjennom naturlig utvalg hos våre elger. Det er mulig at også jakt på elg med løshund har bidratt til å forandre atferden hos den skandinaviske elgen. Manglende aggressiv atferd hos skandinaviske elgkuer viste seg også ved merking av nyfødte elgkalver.

Aggressivitet og jaktstrekning

Dette skilte seg markant fra studier i Nord-Amerika, der aggressiv atferd hos kalvførende elgkuer også er svært vanlig mot mennesker. Når ulven nå har kommet tilbake for alvor til Skandinavia, er mangelen på aggressiv atferd en ulempe for elgen, men det har gjort jakten lettere for ulven. Spørsmålet er om den skandinaviske elgen innen overskuelig framtid vil få tilbake sin opprinnelige atferd for å beskytte seg mot store rovdyr, med tanke på at menneskets jakt fortsatt er den dominerende dødsårsaken også innenfor de fleste ulverevirer.

At ulven har lettere for å ta sine byttedyr i Skandinavia enn i Nord-Amerika, gjenspeiles også i ulvenes jaktstrekning etter både elg og rådyr. Jaktstrekningen er generelt kortere enn hva som rapporteres fra nordamerikanske studier. Jakten på elg er også kortere enn på rådyr, og typen byttedyr er faktoren som spiller

Ulvetispe med radiosender. Foto Arne Nævra

størst rolle for lengden på jaktstrekningene. En annen faktor som påvirker, er snødybde – jaktstrekningene er kortere i dypere snø. En forklaring på forskjellene i jaktstrekning når ulven jakter ulike byttedyr, er trolig ulikhetene i vaktsomhet og forsvarsatferd mellom elg og rådyr. De lengre jaktstrekningene på rådyr (280 meter i gjennomsnitt) sammenlignet med elg (80 meter i gjennomsnitt), skyldes antagelig at rådyr er raskere enn elg, men også at rådyrene er mer årvåkne mot rovdyr, siden deres primære predator, gaupa, fikk bedre fotfeste i det sørlige og sentrale Skandinavia 30–40 år før ulvens tilbakekomst.

Redusert jaktuttak

Jegernes elgjakt reduseres mer i områder med ulv enn i kontrollområder uten fast ulveforekomst. Dette var påtagelig, til tross for en generell nedgang i avskyting både i og utenfor ulverevirer. Først og fremst reduserer jegerne avskytingen av elgkuer i ulveområder. En forbløffende rask reduksjon (ca. 50 %) av antallet skutte elger skjedde allerede den første jaktsesongen etter en ulveetablering. Dette tyder på at jegerne bevisst har redusert sin jakt for å kompensere for forventede elgfall til ulv, og dermed forhindrer en nedgang i elgbestandens antall. Jaktuttaket minsket til og med noe mer enn nødvendig ut fra beregninger av ulvens uttak i elgbestanden. I visse ulveområder ble jaktuttaket redusert på en slik måte, at man gikk fra et høyere uttak sammenlignet med kontrollområder uten ulv, til å skyte færre elger sammenlignet med kontrollområdene.

I områder der ulv har vært til stede i minst ti år (opptil 25 år), ble det fortsatt skutt flere elger pr. arealenhet sammenlignet med tilsvarende kontrollområder. Forklaringen på dette synes å være at ulvene etablerte seg i områder med høyere elgtetthet sammenlignet med kontrollområder. I ulveområder ble i starten jaktuttaket fra jegere redusert, og kan ha resultert i at elgbestanden økte i tetthet. Dermed var det mulig med et større uttak av elg fra jegernes side (sammenlignet med kontrollområder) i en periode også etter etableringen av ulv.

Ingen konkurranse mellom gaupe og ulv

I motsetning til konkurransen mellom jegernes elgjakt og ulvens predasjon på elg har gaupa ikke blitt påvirket av tilbakekomsten av ulv. Gaupa unngår ikke områder med ulv, og en ulveforekomst påvirker heller ikke gaupas overlevelse – hverken for gaupeunger eller voksne individer. Etablering av ulverevir i områder med senderutstyrte gauper medførte ingen forandring i gaupas valg av yngleplass, og heller ikke for størrelsen på, eller beliggenheten av, deres hjemmeområder. Fravær av konkurranse mellom gaupe og ulv i Sverige kan forklares med at de to artene i hovedsak foretrekker ulike byttedyr i de områder der studien ble gjennomført, og at det var relativt rikelig med byttedyr.

Overraskende nok viste det seg at tilbakekomsten av ulv ikke har ført til mer mat for åtseletere. Forklaringen er at selvdød elg, og framfor alt slakterester etter jegernes elgjakt, er den største kilden til mat for åtseletere. Selv om ulvene legger igjen kadaverrester etter seg, har artens reetablering medført at færre elger skytes for å kompensere for ulvenes uttak. Også færre elger selvdør ved nærvær av ulv, i og med at en viss del av de elger som ulven tar, ville ha dødd av sult uansett. Derfor blir netto næringstilgang for åtseleterne faktisk lavere ved etablering av ulv.

Jevnere tilgang på føde for åtseletere

Likevel innebærer tilstedeværelsen av ulv at tilgangen på føde for åtseletere har fått en jevnere fordeling gjennom året, og til og med har økt under den kritiske perioden på senvinteren da mange arter har lite mat. Senvinteren og våren er også den tidsperioden da åtseletende arter tar til seg mest av kadaverrestene fra ulvedrepte elger. Dette innebærer at åtseletere likevel kan favoriseres av etablering av ulv, til tross for at den totale biomassen fra kadavre reduseres gjennom ulveforekomsten. Viltkameraer ved ulvedrepte elger avslørte at rødrev, ravn, mår, hønsehauk og kongeørn var de vanligst forekommende åtseleterne. Dermed er det nettopp disse artene man kan forvente vil favoriseres ved en ulveetablering – med den forutsetning at man ikke tar med i betraktningen effektene av eksempelvis ulvens predasjon på mindre rovdyr som rødrev.

Store rovdyr har mindre effekt på sine omgivelser i områder der mennesket påvirker ulike arters antall og habitat. Dette er helt klart tilfelle i Skandinavia, der mennesker gjennom jakten for en stor del har erstattet ulven som den hovedsaklige predatoren på primært elg. Mennesket erstatter likevel ikke ulvens rolle fullt ut høyest oppe i næringskjeden, men genererer eksempelvis andre atferdsforandringer enn de som tilstedeværelsen av store rovdyr forårsaker – slik denne studien viser.

Camilla Wikenros er forsker ved Grimsö forskningstasjon ved Sveriges lantbruksuniversitet.

Felling av store rovdyr

– hvem, hva og hvorfor?

Anders Braa

Balansen mellom skade på beitedyr på den ene siden og hensynet til biologisk mangfold på den andre har ført til en politikk som blant annet fastsetter nøyaktige krav til hvor mange rovdyr vi skal ha, og hvor de skal være. Myndighetenes oppgave er å følge opp vedtatt politikk, og da er felling et sentralt virkemiddel.

Men rovviltforvaltning er mer enn felling. Rovviltmyndighetene arbeider på flere felt for å sikre best mulig gjennomføring av vedtatte mål. Blant annet innebærer det ansvaret for nasjonalt overvåkingsprogram for rovvilt, arbeid med å tette kunnskapshull om rovvilt gjennom finansiering av forskning, oppfølging av erstatningsordningene, og formidling av kunnskap om forskning og forvaltning.

Krav til differensiert forvaltning betyr at landet inndeles i beiteprioriterte områder og rovdyrområder, etter en avveiing mellom biologiske behov og næringsinteresser. Innenfor rovdyrområdene skal husdyr og tamreindriften tilpasses rovviltet gjennom driftstilpassede, forebyggende tiltak. I områder hvor beitedyr er prioritert, er hovedvirkemiddelet felling og jakt av rovvilt for å forebygge skader.

Loven

Hjemmelen for skadefelling av rovvilt finnes i naturmangfoldloven § 18. Den muliggjør vedtak om uttak av vilt for å avverge skade, dersom det ikke truer bestandens overlevelse, og dersom det ikke finnes noen annen tilfredsstillende måte å avverge skaden på. Gaupejakt er den eneste formen for felling av store rovdyr som er ansett som høsting av et naturlig overskudd, og som derfor kan vedtas med hjemmel i viltloven § 9. Reglene for forvaltningen av rovvilt er samlet i en egen forskrift.

Offentlige beslutninger skal i forkant vurderes etter bestemmelsene om bærekraftig bruk i naturmangfoldloven §§ 8-12. Det innebærer blant annet at avgjørelser om felling skal bygge på kunnskap. I Norge er det over flere år bygd opp et overvåkingsprogram for rovvilt, som sammen med forskning gir et vitenskapelig basert fundament for beslutninger som vedtas av de ulike forvaltningsmyndighetene. En uavhengig instans, Rovdata, har ansvaret for drift og utvikling av Det nasjonale overvåkingsprogrammet for rovvilt.

En annen viktig del av disse bestemmelsene er at påvirkninger på et økosystem skal vurderes ut fra den samlede belastning som økosystemet er eller vil bli utsatt for. I denne sammenhengen vil det være viktig å vurdere lovlig felling i sammenheng med annen dødelighet og risiko for uheldige effekter av lave bestandstall.

Myndighetene

Klima- og miljødepartementet (KLD) er overordnet myndighet for all viltforvaltning, og styrer forvaltningen gjennom budsjett, lovverk og langtidsplanlegging.

Miljødirektoratet er underlagt KLD, og er den sentrale faginstansen innenfor viltforvaltning. Direktoratet kan i medhold av forskrifter gi nærmere bestemmelser og retningslinjer om forvaltningen av rovvilt, og kan vedta skadefelling og kvoter for felling og jakt.

Det er åtte rovviltnemnder i Norge, som har ansvar for forvaltningen i sine respektive regioner. Regionene følger fylkesgrensene, men kan bestå av ett eller flere fylker. Nemndene har flere oppgaver, blant annet å fastsette grenser mellom rovvilt- og beitedyrsoner (jf. differensiert forvaltning), vedta forvaltningsplan for regionen, og fastsetting av ulike kvoter for felling. Rovviltnemndene kan fastsette kvote for betinget skadefelling, lisensfelling og kvotejakt på gaupe, under forutsetning av at det fastsatte bestandsmålet for regionen er oppnådd. KLD er overordnet forvaltningsinstans for rovviltnemndene.

Fylkesmannen har myndighet til å vedta skadefelling av kongeørn på visse vilkår, og skadefelling av rovvilt i perioden 1. juni til 15. februar. Fylkesmannen administrerer lisensfelling av bjørn, ulv og jerv samt kvotejakta på gaupe. Vedtak fattet av fylkesmannen påklages til Miljødirektoratet. Fylkesmannen kan også gjøre bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak som alternativ til felling for å forebygge skade.

Bildene er tatt i Polar Park, Bardu. Foto: Matthieu Ever

Ulike former for felling

Rovvilt i denne sammenhengen er jerv, bjørn, ulv, gaupe og kongeørn. Alle kan gjøre skade på tamrein og bufe, og er samtidig fåtallige eller truede arter oppført i Norsk rødliste. Norge har dessuten internasjonale forpliktelser til å ivareta disse artene, blant annet gjennom Bern-konvensjonen. Rovdyra bruker store leveområder, og har evne til rask og lang forflytning. Med unntak av kongeørn er våre bestander nært knyttet til sammenhengende bestander i nabolanda, særlig Sverige. Alt dette er med på å sette premissene for forvaltningens vedtak om felling.

Myndighetenes mål er å holde bestandene så nær de nasjonale bestandsmålene som mulig, fortrinnsvis i områder hvor de gjør minst mulig skade. Felling er et nødvendig redskap for å oppnå dette. Det er en målsetting at bestandsreguleringen i hovedsak skal foregå som lisensfelling og kvotejakt.

- Skadefelling av kongeørn
Fylkesmannen kan vedta felling av enkeltindivider av kongeørn som volder vesentlig skade på bufe og tamrein, forutsatt at fellingen kan rettes mot bestemte individer, jf. rovviltforskriften § 12. Det er ingen kvote for skadefelling av kongeørn.

Bjørnepoter. Foto: Ida Glemmige

- Betinget skadefelling
Det er fylkesmennene som kan vedta skadefelling innenfor fastsatt kvote. Kvoten fastsettes av rovviltnemndene eller Miljødirektoratet. Dersom det er flere fylker innen en region, må fylkesmennene sjekke status for kvoten seg imellom. Kvotene for alle fire arter gjelder i perioden 1. juni–15. februar.

Fylkesmennene skal legge vekt på føringer i forvaltningsplanen i regionen, og på om det finnes alternative løsninger basert på prinsippet om differensiert forvaltning før vedtak om skadefelling. Det skal dessuten særlig tas hensyn til

a) områdets betydning som beitemark
b) skadenes omfang og utvikling
c) potensialet for fremtidige skader
d) muligheten for å gjennomføre forbyggende tiltak

De senere årene er det etablert kommunale eller interkommunale fellingslag som fylkesmennene ofte gir ansvaret for å gjennomføre fellingsforsøk. Staten dekker lønn etter fastsatte takster til jegerne i slike lag, og deler av utgiftene for fellingslagene.

- Ekstraordinær felling
Ekstraordinære uttak er skadefelling som iverksettes av Miljødirektoratet. Før vedtak blir skadehistorikken, bestandssituasjonen, potensialet for ytterligere skade og prinsippet om geografisk differensiering, vurdert. Vurderingene gjøres i dialog med rovviltnemndene. Hiuttak av jerv er eksempel på ekstraordinær felling. Som oftest benyttes Statens naturoppsyn (SNO) sitt personell til slike uttak.

- Lisensfelling
Myndighetenes målsetting er at bestandene av jerv, ulv og bjørn i størst mulig grad skal reguleres gjennom lisensfelling. Lisensfelling krever at jegeren registrerer seg som lisensjeger på den aktuelle arten samt har bestått krav for å drive storviltjakt. Og med unntak av meldeplikt ved påskutt eller felt dyr, følger jaktutøvelsen de samme reglene som ordinær, kvoteregulert jakt. På den måten blir allmenheten inkludert i forvaltningen, og felling styres unna ynglefredningstiden.

På samme måte som betinget skadefelling er det som regel rovviltnemndene som fastsetter kvote for lisensfelling. Jakttiden varierer mellom de ulike artene:

Bjørn:	21.08–15.10
Jerv:	10.09–15.02
Ulv:	01.01–15.02 (innenfor forvaltningsområde for ynglende ulv)
Ulv:	01.10–31.03 (utenfor forvaltningsområdet for ynglende ulv)

Det kan også fastsettes lisenskvote for gaupe, men så langt har det ikke vært aktuelt.

Lisensfelling er skademotivert, og tilfredsstiller ikke naturmangfoldlovens § 16 sitt krav om at arten skal produsere et overskudd for å åpne for alminnelig jakt etter viltlovens bestemmelser. Hjemmelsgrunnlaget er derfor naturmangfoldloven § 18, som gir mulighet for skademotivert felling også på truede bestander.

- Kvotejakt på gaupe
Gaupa er i dag en alminnelig jaktbar art etter viltloven § 9, jf. naturmangfoldloven § 16. Som for lisensfelling og betinget skadefelling er det rovviltnemndene, alternativt Miljødirektoratet, som fastsetter kvotene. Jakttida er felles for hele landet: 1. februar–31. mars.

Rovviltnemndene kan gjennom de årlige kvotevedtakene sette av områder med kvotefri gaupejakt, såfremt dette kan skje i overenstemmelse med det nasjonale bestandsmålet for regionen, og at det normalt ikke opptrer ynglende gaupe i slike områder.

Anders Braa jobber som seniorrådgiver ved viltseksjonen i Miljødirektoratet.

Rovdyrene er verdt å bevare

Stor hannjerv. Foto: Arne Nævra

Steinar Johansen

WWF (World Wide Fund for Nature) er kjent for sitt arbeid for ikoniske, truede dyr. Temaet og arbeidet for å bevare dyrene engasjerer millioner av støttespillere over hele verden. WWF er også sterkt engasjert i norsk natur. Nasjonalt jobber vi mye med temaer som skogvern, bærekraftig havbruk, et oljefritt Lofoten og en norsk klimalov.

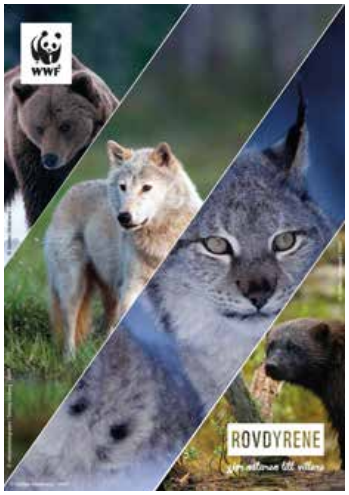

Vi får mange spørsmål om hva vi gjør for våre egne truede dyr, spesielt de store rovdyrene: brunbjørn, gaupe, jerv og ulv. Dette har vi ønsket å få tydeligere fram. Ikke bare er de fire store rovdyrene truet på grunn av lave bestandsmål og ulovlig jakt, men de er også sterke symboler på norsk natur.

Mange rovdyrfaddere

I januar etablerte vi derfor *rovdyrfadder* som en måte å støtte arbeidet for disse dyrene spesielt, og norsk natur generelt. Responsen har vært overveldende, og har overgått alle forventninger. I løpet av fire måneder har over 700 personer blitt rovdyrfaddere!

Kampanjen har primært foregått i sosiale medier, og engasjementet har vært stort. Facebook-poster har fått hundrevis av kommentarer. Det er mange sterke meninger, og tidvis kan det gå over streken. For WWF er det viktig at debatten holdes på et saklig nivå, og vi overvåker den nøye.

Egenverdi

WWF jobber for at mennesker skal kunne leve i harmoni med naturen. Dette er også sentralt i arbeidet for norsk natur. Det kreves løsninger som fungerer for både dyr og mennesker. Det er mange gode argumenter for å bevare våre rovdyr. Dyrene har en egenverdi, og hører naturlig hjemme i norsk natur. De spiller en viktig rolle for økosystemet på toppen av næringskjeden, og balanserer bestander av mange andre arter i naturen. Vi mener også at dyrene har en verdi for oss som mennesker. Rovdyrene har alltid hatt en spesiell plass i livet til mennesker. Folkeeventyrene våre er fulle av dem, og i de fleste barnerom finner vi dem i form av små kosedyr. De færreste av oss er så heldige at vi får øye på ett av dem ute i naturen, men bare det å vite at de finnes der, gjør naturen litt villere – og livet litt rikere. Derfor er de verdt å bevare.

Film om rovdyr engasjerer

WWF opplever at kunnskapen om norske rovdyr blant folk flest, er varierende, men interessen for å lære mer er stor. Våre budskap er derfor faktabaserte, basert på informasjon fra både Rovdyrsenteret på Flå og våre egne eksperter. Når vi i tillegg kan vise film av rovdyrene, tas det spesielt godt i mot. Norsk institutt for naturforskning lånte oss en filmsnutt av gaupeunger som både ble sett og delt et rekordhøyt antall ganger. I april og mai har vi vært så heldige at Bjørneparken rovdyrsenter har lånt oss fire fantastiske naturfilmer laget av Arne Nævra. Disse har vært like populære, om ikke mer.

WWFs kampanje for norske rovdyr har vært en suksess. Alt tyder på at interessen for norske rovdyr og norsk natur, er sterk. Det gir oss håp om at vi skal klare å bevare disse fantastiske dyrene.

Steinar Johansen er fundraising-ansvarlig i WWF.

Gaupas plassbehov skaper hodebry for rovviltforvaltere i nord

John Odden og Jenny Mattisson

Sonering eller arealdifferensiering har i Norge blitt et viktig forvaltningsverktøy for å redusere konfliktenmellom rovdyr og husdyr. Rovdyrtap skal reduseres ved at områder med husdyrproduksjon skilles geografisk fra områder hvor rovdyra sikres vern. En effektiv soneforvaltning er avhengig av at man er i stand til å etablere en "rovdyrsone" med lavt konfliktpotensial, eller at det gjøres effektive, forebyggende tiltak i disse områdene. Det er videre en forutsetning at rovdyrsonene er store nok til at de vedtatte rovdyrbestandene oppholder seg i sonene gjennom hele året, og at rovdyrene fjernes fra de prioriterte beiteområdene.

Stortinget har fastsatt nasjonale mål for antall årlige ynglinger av de store rovdyrene, og bestandsmålene for hver rovviltart er fordelt på de åtte forvaltningsregionene for rovvilt. De regionale rovviltnemndene har hatt ansvaret for å utarbeide regionale forvaltningsplaner for rovvilt, som innebærer en arealdifferensiering av soner i regionen der målsettingene om antall ynglinger skal oppnås, og andre områder der beitedyr er prioritert. I mange regioner har det vært mye diskusjon om størrelsen og plassering av sonene. Kunnskap om forflytningsmønsteret til de ulike rovdyrene fra forskjellige deler av Skandinavia er viktig bakgrunnskunnskap når forvaltningen skal vurdere størrelsen på dagens forvaltningssoner.

Rekordstore leveområder hos gaupa i nord

I Skandinavia vandrer i dag rundt 1400 individer av vårt største og eneste ville kattedyr. Gaupa er en habitatgeneralist, og opptrer i svært ulike landskapstyper, fra det fragmenterte og befolkningstette kulturlandskapet i sør, til fjellområder med villmarkspreg i nord. Forskningsprosjektet Scandlynx (scandlynx.nina.no) har de siste tjue årene studert gaupers atferd og forflytning ved å følge dem med VHF- eller GPS-halsbånd. Mer enn 400 gauper er fulgt i ulike studieområder, som strekker seg fra Skåne i sør til Nordkapp i nord. Vi har fått mye kunnskap om dette fascinerende dyrets liv og levnet. Et av de mest oppsiktsvekkende resultatene fra våre studier er relatert til størrelsen på revirene gaupene bruker, og hvordan størrelsen varierer med hvor de er i Skandinavia.

Gaupa befinner seg på toppen av næringskjeden, og som store rovdyr flest må de dermed vandre over svære områder på søk etter mat og maker. Voksne, etablerte gauper er ensliglevende, og hevder revir. Det er dermed generelt lite overlapp mellom leveområdene til individer av samme kjønn. Hanngauper kan imidlertid dele sitt revir med flere hunngauper. Sør i Skandinavia står rådyr (hjort og sau) øverst på menyen. Her ser vi at revirenes størrelse varierer med tettheten av rådyr. I områder med mye rådyr tilgjengelig kan noen av hunngaupene benytte revir helt ned mot 200 km2 (200 000 dekar), mens i rådyrfattige strøk lenger nord på Østlandet benytter hunngaupene ofte revir på opp mot 1000 km2. Hanngaupenes revir er større enn hunngaupenes.

Det var med stor spenning vi i 2007 merket de første gaupene i Troms og Finnmark. Dette området tilbyr spesielle forhold for gaupe, da det er et fravær av egnede ville hjortedyr som byttedyr. Dermed er migrerende tamrein øverst på matseddelen, i tillegg til ulike småviltarter som rype og hare. I perioden 2007 til 2014 tallfestet vi arealbruken hos 21 voksne, etablerte gauper, og vi fikk fort bakoversveis når dataene fra GPS-halsbåndene begynte å tikke inn via mobilnettet. Gaupene i nord forflyttet seg nemlig over de største leveområdene som noen gang er registret hos gauper. De voksne hunngaupene vi fulgte, benyttet seg i gjennomsnitt av revir på 1240 km2 (17 i 32 sesonger), mens voksne hanngauper (4 gauper i 11 sesonger) i gjennomsnitt benyttet 2672 km2. Vi observerte stor variasjon mellom individene. Et eksempel er den eldre hunngaupa F199 nord for Alta, som vandret i et område på kun 400 km2. Hennes nabo i øst vandret rundt i et område på mer enn 3000 km2! Dette er på størrelse med Vestfold fylke. Rekorden stod likevel hanngaupa M269 for; han benyttet et areal på størrelse med Akershus (4800 km2) i løpet av det ene året. Hanngaupa vandret rundt fra Porsanger og Alta i sør, til Nordkapp i nord.

De fleste gaupene har vært trofaste til sine re-

Foto: Thomas Strømseth / Scandlynx

virer nær kysten, selv om reinen har forflyttet seg inn i landet på vinterstid. Noen av gaupene har imidlertid ved flere anledninger gjort lange utflukter ut fra sine normale revirer.

Brysomme gauper leser ikke kart

Rovviltregion 8 (Troms og Finnmark fylker) er delt inn i to forvaltningssoner, de såkalte A- og B-områdene. A-områder er prioritert for å oppnå bestandsmålsettingene for antall ynglinger av de ulike rovviltartene. I B-områdene er beitedyr prioritert. Det har vært mye diskusjon om størrelsen og plasseringen av dissen sonene, og vi har sett på plasseringen av leveområdene til gauper i forhold til dagens soneinndeling.

Samtlige gauper vi fulgte med GPS-sendere i nord, hadde leveområder som strakk seg på tvers av forvaltningssonene (se kart). Året gjennom vandret gaupene på kryss og tvers av sonene, fra A-området til B-området, og tilbake. Dagens arealdifferensiering bryter dermed en av forutsetningene for at den skal fungere tapsreduserende. Gaupesonen (A-området) er åpenbart så liten og smal, at det hverken er biologisk mulig å opprettholde det pålagte antall gaupeynglinger innenfor sonen, eller å ha beiteområder uten besøk av gaupe. Gauper er dessverre like dårlige til å lese kart som sovjetiske ubåtkapteiner. Det kan nok være lurt å forholde seg til biologiske realiteter når man lager forvaltningssoner i framtiden.

Jenny Mattisson og John Odden jobber som forskere ved Norsk institutt for naturforskning.

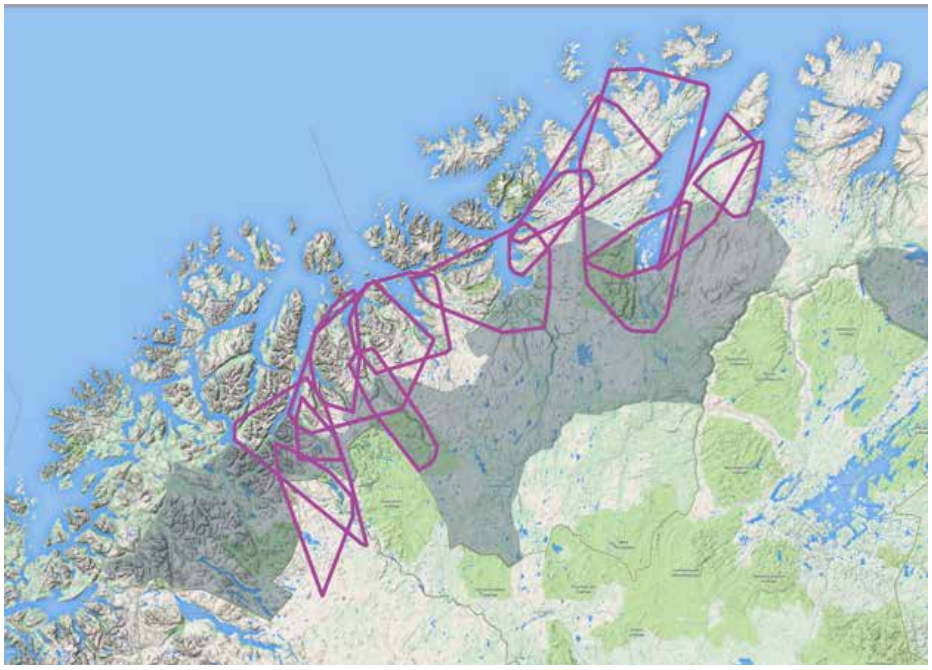

Et utvalg av årlige leveområder (sorte polygon) for voksne hunngauper fulgt med GPS-sendere i Troms og Finnmark i 2007-2014 i forhold til forvaltningssone (markert).

Mer informasjon

På nettsiden www.scandlynx.nina.no kan man laste ned rapporter og vitenskapelige publikasjoner fra prosjektet. Vi er også på Facebook: www.facebook.com/Scandlynx. Forflytningene til de merkede dyrene kan ses på www.dyreposisjoner.no. Vi studerer også dyrelivet ved hjelp av viltkamera. Følg dyrene i ditt området her: www.viltkamera.nina.no

Tiltak som fysisk skiller rovdyr og beitedyr

Erica Hogstad Fjæran

Å skille beitedyr og rovdyr fysisk gir god dyrevelferd for beitedyrene og lav grad av konflikt mellom beitenæring og rovvilt. En forutsetning er imidlertid at tiltaket har ønsket virkning, og at det ikke går på bekostning av de berørte partene.

Rovdyravvisende gjerde. Foto: Telespor AS

Sau på innmarksbeite. Foto: Norsk Sau og Geit

En rekke tiltak kan gjøres for å redusere sannsynligheten for møter mellom rovdyr og beitedyr. For å lykkes må en ha alternative steder å flytte dyrene, eller skape fysiske hindringer som gir samme effekt.

Forsinket slipp og tidlig nedsanking

I et rovdyrbelastet område kan det være aktuelt å redusere beitesesongens lengde. Utsatt beiteslipp og tidlig sanking av sauene vil begrense antallet dager sauen er eksponert for rovdyr, og dermed redusere tapet. Dette tiltaket er det som gir særs best effekt. Tidlig nedsanking fungerer mot alle rovdyrene, men har vist særlig gode resultater mot jerveskader og til en viss grad bjørn.

Ved utsatt beiteslipp blir lammene større og mer robuste, og har økt evne til å følge søya før de slippes i utmarka. Dette kan virke positivt på tap til rev, kongeørn og sykdom. Tiltaket krever derimot god tilgang på inngjerdete beitearealer, og for høstbeiter som skal benyttes ved tidlig nedsanking, er det viktig at vegetasjonen på i området har vært høstet eller beitet tidligere i sesongen for å sikre god beitekvalitet.

Forsinket slipp og/eller tidlig nedsanking innebærer både direkte og indirekte merkostnader. Først og fremst krever tiltaket store arealer, og det kan bli nødvendig å leie jord eller kjøpe ekstra fôr. En forlenget beiteperiode på innmarksarealer fører også til økt sykdoms- og snyltepress. Systematisk behandling mot parasitter blir derfor nødvendig. I tillegg kommer kostnader til ekstra gjerdehold.

Både vår- og høstbeiting på innmark reduserer den høstbare avlingen. Enga må fornyes oftere, og merarbeid og merkostnader kreves for å oppnå god nok beitekvalitet på innmarksarealer.

Etablering av beredskapsarealer utover de dyrkede områdene kan være aktuelt, men det er uforutsigbart, kostbart og tidkrevende arbeid å måtte sikre god beitekvalitet som forebyggende tiltak.

Flytting av sau

Flytting av sau som forebyggende tiltak innebærer flytting til et beiteområde som er mindre rovviltbelastet enn det man flytter fra. Tiltaket forutsetter langsiktighet når det gjelder leieavtaler, politiske rammevilkår, beitekvalitet og beitetrykk. Beiterett i utmark kan ha forskjellige rettslige grunnlag, og denne prosessen må tas i forkant av en flytting.

Sauene må tilvennes et nytt område. Dette vil ta tid, og medfører økte kostnader. Det samme gjelder behovet for ny infrastruktur i det nye beiteområdet (sankekveer, skille- og ledegjerder, etc.). Man må forvente noen sesonger med "innkjøring" før man er i normalt gjenge. Det blir derfor viktig at man har sikkerhet for at det nye området forblir rovdyrfritt, eller i det minste har mindre belastning enn beitet man flytter fra. Rovdyrangrep kan derimot endre seg både innen og mellom sesonger, og en slik sikkerhet kan være vanskelig å gi. Rovdyrene kan også følge etter sauen til det nye området den flyttes til.

Flytting av sau kan også gjøres i mindre skala, ved for eksempel å flytte på saltsteiner for å trekke sauene nærmere "ønskede" områder. Man kan også gjøre tilpasninger ved å avle videre på de søyene som beiter der man ønsker. Radiobjeller og e-bjeller er i så måte nyttige verktøy for å kartlegge dyrenes beitemønster og beiteatferd.

Både forutsetningen for og fordelen ved å flytte sau er først og fremst at rovdyrtapet reduseres eller fjernes helt. Utover dette er det også mulig å oppnå fordeler når det kommer til beitekvalitet, beitebruk, organisering og samarbeid, gjengroingsproblematikk, etc.

Rovdyravvisende gjerder

I Norge fins to typer rovdyravvisende gjerder: 6-tråds strekkgjerde og utbedret nettinggjerde. Begge er strømførende og kostbare. Gjerdene har blitt kalt rovdyrsikre, men en slik garanti er vanskelig å gi innen rimelighetens grenser mht. kostnadsnivå.

Sau på utmarksbeite. Foto: Norsk Sau og Geit

Hvilket av de to gjerdene som anbefales, avhenger blant annet av hvilke rovviltarter man tar sikte mot, men både gaupe og kongeørn er spesielt vanskelige å gjerde ute. Den kanskje viktigste effekten ved et rovdyravvisende gjerde er erfaringen dyret får med gjerdet før det har tenkt å hoppe over eller krype/grave seg under. Her er plassering av snutetråd og de nederste trådene på et 6-tråds strekkgjerde ofte viktigere enn topphøyden.

Etablering av rovdyravvisende gjerde krever mye planlegging i form av beliggenhet, rydding av vegetasjon i området rundt, og et tilstrekkelig dimensjonert jordingsanlegg. Et varslingssystem for å oppdage uregelmessigheter som strømbrudd og spenningsfall er også viktig. Overhøyder (f.eks. stubber, steiner og bergknauser) på den nære utsiden av gjerdet er kritiske punkt for kryssing. I tillegg må grøfter, forsenkninger og bekkefar tettes, og områder som grenser mot vann, må også gjerdes inne.

Avgrenset beiteareal øker behovet for snylterbehandling, og krever en tilpasning av antall dyr i forhold til beitets kapasitet.

Området må være tomt for rovvilt før gjerdet lukkes. Dersom rovvilt kommer seg innenfor, kan det skje store skader på kort tid. Det er også risikoer for at hjortevilt river ned gjerdene, og at gjerdet hindrer naturlige trekkruter for vilt i utmarka.

Hjemmebeite

Hjemmebeite er ikke en spesiell type beite, men kan omfatte fulldyrket mark, gårdsnær utmark, en kombinasjon av dyrket mark, jordekanter og tilliggende kulturlandskap.

Ved forkorting av beitesesongen vil en møte andre utfordringer enn når sauen beiter i utmark. Hovedutfordringen er å finne en optimal balanse mellom beitearealet en har til rådighet og dyretallet. Slitasjen på beitet øker med tiden dyrene oppholder seg der, og også med økende tetthet av sau. Arealene en har til rådighet, kan også ha ulik grad av egnethet som beite, og man er helt prisgitt kvaliteten og kapasiteten på beitene ved hjemmebeite.

Som nevnt, er arealknapphet en utfordring. Ofte skulle beiteområdene vært høstet til vinterfôr, slik at det blir nødvendig å kjøpe inn fôr eller leie inn ekstra arealer. Økt bruk av hjemmebeiter øker også gjengroing av kulturlandskap i utmarka.

Innvollsparasitter som rundormer og koksidier kan føre til diaré, nedsatt matlyst og redusert næringsopptak fra tarm. Dette gir nedsatt tilvekst. Sauene kan behandles med en rekke ulike snyltermidler, men da er det viktig å ha fokus på et økende internasjonalt problem med resistens hos parasittene. Snylterproblemet blir større hos sau som beiter på avgrensede områder, og disse må behandles hyppigere enn dyr som slippes i utmark. Der det er praktisk mulig, er det et viktig forebyggende tiltak å skifte vårbeite minst annethvert år, rotere mellom beitene i beitesesongen, samt veksel- og sambeiting med andre arter som f.eks. for eksempel storfe.

Med økt fokus på utfordringene og mulige løsninger kan det lages et beredskapsopplegg for den enkelte besetning.

Erica Hogstad Fjæran er beite- og utmarksrådgiver i Norsk Sau og Geit.

Aktuelt

Rekordregistrering på jervevandring

Hannjerven "Ind2869" la ut på langtur, og gikk nesten hele Norge på langs. I mai 2013 ble den registrert i Tana i Finnmark, i januar og april året etter befant den seg henholdsvis i Skjåk og i Luster ved Sognefjorden. Dette tilsvarer en vandring på 125 mil i luftlinje, og er ny rekord!

Den gamle rekorden tilhørte også en hannjerv. Den tilbakela 80 mil i luftlinje fra Kiruna i Sverige til Alvdal i Hedmark. Men den er nå nødt til å se seg grundig slått med 45 mil.

Den rekordlange vandringen til Tanajerven er dokumentert gjennom innsamling og DNA-analyser av biologiske prøver. Det er kjent at de store rovdyrene i Skandinavia kan tilbakelegge store avstander på kort tid, også på tvers av landegrenser. Unge jerver kan vandre langt på leting etter eget territorium.

Tanajerven endte sine dager i sin nye hjemkommune. DNA-analyser viste at det var rekordjerven fra Tana som ble tatt ut i et ekstraordinært uttak i Båtdalen i Luster kommune.

Gikk nesten Norge på langs: Kartet viser punktene hvor det er funnet prøver etter hannjerven "Ind2869". Fra Tana til Luster og Skjåk er det cirka 125 mil i luftlinje.

Rovviltkurs i etter- og videreutdanningen av lærere

På oppdrag fra Miljødirektoratet skal representanter fra rovviltsentrene på Flå, Namsskogan og Bardu, Bioforsk på Svanhovd, Statens naturoppsyn, Jakt- og fiskesenteret på Flå og Norges jeger- og fiskerforbund utarbeide et utdanningsopplegg om rovvilt og rovviltforvaltning. Sammen utgjør representantene for alle aktørene en styringsgruppe for arbeidet. Det er også etablert et samarbeid med representanter fra Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT) og Høgskolen i Hedmark (HiHm). Prosjektet har fått midler til å ansette en person i en prosjektstilling som i løpet av ett år skal utarbeide et ferdig utdanningsopplegg.

Skandobs-appen

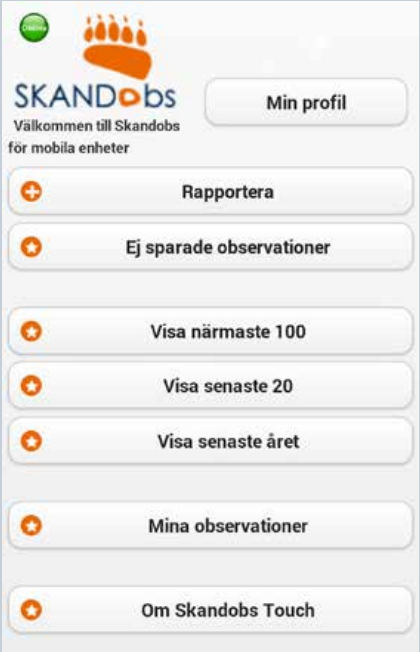

Rovdata har laget applikasjonen Skandobs, som skal gjøre det enklere for folk å rapportere sine observasjoner på spor og sportegn for de fire store rovdyrene og kongeørn i Norge. Applikasjonen fungerer både for Apple og Android. For å ta i bruk appen kreves det at du registrerer deg som observatør i Skandobs.

- Hva observerer du? Ta bilde med mobilkameraet ditt eller velg bilde fra galleriet. Det er viktig å få med noe på bildet som gir informasjon om størrelsen på sporet eller sportegnet, for eksempel en fyrstikkeske.

- Hvor ble observasjonen gjort? Aktiver GPS-en på telefonen din, og oppdater posisjonen din i appen.

- Hva mer kan du si om det du ser? Velg hvilken art du observerer eller har funnet spor eller andre sportegn etter. Skriv også antall individer, velg alder og kjønn hvis du vet dette, og velg hvilken type observasjon du har gjort.

I hovedmenyen kan du finne de nærmeste 100 observasjonene som er gjort i området der du befinner deg. Du kan også velge å se de 20 siste observasjonene eller vise det siste årets observasjoner i kart.

Skandobs-appen kan du laste ned gratis.

Test av hund på bjørn i hegn

Eivind Lurås

Norges jeger- og fiskerforbund har etablert et tilbud om test av hund på bjørn i hegn, for å gi hundeeiere en vurdering av hundens mentale egenskaper, som er av betydning i forbindelse med jakt på bjørn.

Foto: Atle Skjelde

NJFF gjennomfører slike tester på Jakt- og fiskesenteret på Flå, gjennom NJFF Nord-Trøndelag i Namsskogan, og det svenske Jägareforbundet tilbyr sin test i Junsele i Västernorrland. Opprinnelig ble testen utviklet av Jägareforbundet sammen med bjørneparken i Orsa, med det samme formål som i dag.

NJFFs rolle innenfor satsingsområdene i rovviltforliket

Stortinget behandlet forvaltningen av store rovdyr i 2011 (det såkalte rovviltforliket). Der ble det blant annet satt fokus på behovet for god og målrettet informasjon og kompetansebygging om store rovdyr, behov og gjennomføring av skadefelling av store rovdyr, og bruk av jakt for å regulere bestandene av store rovdyr innenfor bestandsmålene vedtatt av Stortinget. NJFF ble tildelt en sentral rolle innenfor disse satsingsområdene, og har etablert et eget rovviltprosjekt finansiert av Miljødirektoratet. Bruk av hund er et viktig element i arbeidet med kursing og kompetanseoppbygging innenfor skadefelling og jakt på store rovdyr. Testingen av hund på bjørn er en del av NJFFs rovviltprosjekt, og inngår som et viktig element i en større satsing på kompetanseutvikling og utdanning av hunder og hundeførere.

Erfaringsbasert og nøye utprøvd test

Gjennom de siste 20 årene har testen utviklet seg fram til det vi kjenner i dag. Den bygger på de erfaringer vi har gjort gjennom omfattende tester og arbeid med mange forskjellige hunderaser på bjørn i hegn og på wire-bjørn/permobjørn. Testen er utviklet i samarbeid med personer som har arbeidet med dette i Sverige, og det er våre samlede erfaringer fra testing av over tusen hunder som ligger bak testens form.

Vurderingen blir gjort av særskilt utdannede instruktører, og beskriver hundens egenskaper i den gitte testsituasjonen. Formålet er å gi hundeeiere et godt grunnlag for videre arbeid med hunden. Modning og mental utvikling hos hunder er individuelt forskjellig. Hunder i alle aldre kan testes, men for en hundeier er det absolutt mest nyttig å teste en ung hund. Da lærer en mye om sin hund, og treningen framover kan legges opp med utgangspunkt i testen. Mer tid og trening vil bidra til at hunden utvikles videre for å være rustet til de oppgaver og utfordringer den vil møte som ferdig utviklet jakthund på bjørn.

En hund kan fungere bra til jakt på bjørn, selv om den ikke består testen. Testen gir ingen fortrinn eller spesiell kvalifikasjon for å delta i offentlige oppdrag som for eksempel skadefelling eller ettersøk. Bestått-karakteren sier at denne hunden har egenskaper som er viktige for å bli en bra hund på bjørn. Så må det videre arbeidet med trening og preging bestemme om hunden blir en bra bjørnehund eller ikke. Alle som ønsker å finne ut hvordan hunden reagerer i et møte med bjørn, har mulighet til å teste sin hund. Det stilles ikke krav om registrering, rase eller at hunden skal være renraset. Men testen er i hovedsak utviklet for jakthundrasene.

Gjennomføring av testen

Når testen gjennomføres, ønsker vi å se hundens selvstendige arbeid med bjørnen. Allerede ved inngang møter hunden lukt av bjørn (lagt ut). Fører sender så hunden ut i søk, og blir stående i ro på samme sted inntil nærmere ordre blir gitt. Hunden skal ikke se fører, og fører ser ikke hunden. Hunden skal på eget initiativ oppsøke bjørnen. Hunden skal jobbe mest mulig selvstendig, uten påvirkning fra fører.

Momentene som blir vurdert under testen er følgende:

- Hundens reaksjon ved kontakt: Her vurderes hundens reaksjon når den får kontakt med bjørnen (synskontakt, lyd eller lukt).
- Hundens selvstendighet: Her vurderes hundens evne til selvstendig arbeid med bjørnen, uten å være avhengig av hundeførers tilstedeværelse.
- Hundens losføring: Her vurderes hundens los, både hørbarhet og frekvens. Det forventes at hunden skal gi en kraftfull los med god intensitet.
- Hundens skarphet og mot ved bjørnekontakt: Hunden skal være fullt fokusert på bjørnen hele tiden, og jobbe aktivt mot bjørnen, så nær som mulig. Dette er det viktigste momentet i vurderingen av hundens mentale styrke.
- Innkalling: Testen avsluttes med at hunden kalles inn av fører.

For de hundene som blir skremt eller forsøker å stikke av fra innhegningen, vil hundeføreren gå inn til hunden og rose/bygge opp igjen hunden. Det vil i enkelte tilfeller være naturlig å bruke noe tid i etterkant med både hund og fører inne i innhegningen slik at hunden går ut av testen med en positiv opplevelse, uansett om den får bestått eller ikke-bestått. At hunden greier å avreagere og "komme seg over" møtet med bjørn, er sentralt.

Øyeblikksbilde av hundens mentale sammensetning

Test på bjørn i hegn kan betegnes som en mini-mentaltest for jakthunder. Det gir et øyblikksbilde av hunden, og de valgene hunden tar, sier noe om den mentale sammensetningen hos hunden. En fullverdig mentaltest gir jo et enda bedre bilde av akkurat din hund. Testen gir et svært godt bilde av hundens mentale egenskaper, som tilgjengelighet, jaktkamplyst, sosial kamplyst, temperament, skarphet, forsvarslyst, nervekonstitusjon, hardhet, mot, skuddfasthet, konsentrasjon og avreagering. NJFF gjennomfører også denne typen test ved Jakt- og fiskesenteret.

Eivind Lurås jobber som fagkonsulent ved jakt og fiskesenteret.

Når tragedien rammer

Per Fossheim

Godt tilsyn til beitedyr øker mulighetene for å oppdage om noe er galt. Når tragedien rammer, gjelder det å ta de riktige grepene.

Død sau tatt av ulv. Ulven har bitt sauen i nakken, uten at det synes gjennom pelsen. Deretter er har den spist av brystet og buken.
Foto: Hans Skårholen

– Det virker rart å si det, men da rovdyrangrepet kom, fryktet jeg ikke lenger. Frykten var blitt virkelighet. Staten har proklamert at vårt område er prioritert beite for husdyr, men årlig kommer det inn fredete rovdyr som dreper og lemlester sauene. Jeg føler situasjonen nesten er som å være tvunget til å bo i et brannfarlig trehus med dårlig elektrisk anlegg. Spørsmålet er ikke om det brenner, men når? forteller en fortvilet saueeier på Østlandet.

Han forteller, at før årets beitesesong var fylkesmannens råd: Du får forsøke, så får vi håpe.

Organisert tilsyn

Nattesøvnen settes på en hard prøve for husdyreiere som tvinges til å ha sauene i områder avsatt for beitedyr, men som regelmessig oppsøkes av rovdyrene. I et evig dilemma gnages de i konflikten mellom egen samvittighet og alle de andre gjøremålene på et gårdsbruk.
Et samarbeid om organisert beitetilsyn er det eneste som fungerer. Jevnlig besøk ute i terrenget er den beste måten å finne ut hva som skjer. Sauen og andre beitedyrs oppførsel speiler om de har vært utsatt for noe spesielt.
Organiseringen av beitetilsynet kan bygges opp med beitelaget som en hensiktsmessig enhet. En gjeter kan fungere som "daglig leder" i noen lag, mens andre organiserer seg ved at dyreeiere deler jobben gjennom en dugnad.

Før logg

Loggbok er et stikkord. Alle turer og observasjoner kan være av interesse. Synsinntrykkene er lettere å huske og gjengi om de er skrevet ned.

Et godt oppsyn må drives over hele beiteområdet. Ved å bla i loggen vil det komme fram om det er drevet tilsyn i hele beiteområdet, eller om noen områder er favorisert. Loggen vil etter hvert inneholde informasjon om hvor dyrene oppholder seg i de forskjellige delene av beitesesongen, og hvor mye tid oppsynspersonen er ute.

Om det oppdages at det verste er skjedd, kontaktes beitelagsleder, kommune og SNOs rovviltkontakt. Nabobeitelaget trenger også beskjed for å være oppmerksomt på om det er noe spesielt. Hvilket tiltak som bør velges, vil avhenge av situasjonen, og hvilken dyreart som er antatt skadevolder.

Eventuell skadefelling kan søkes hos Fylkesmannen av dyreeier, beitelag, kommune eller lignende. SNOs vurdering av situasjonen vil i de fleste tilfeller ha stor betydning.

Medieoppmerksomhet

Rovdyrangrep er dessverre en del av samfunnets hendelser. Dyretragedien rammer beitedyra, men berører også bonden sterkt, og vil ofte få stor medieoppmerksomhet. Pågår situasjonen over flere dager, oppleves dette som en ekstra belastning. Det å møte media og uttale seg om det som har hendt mens tragedien utspiller seg rundt deg, er en stor utfordring.

Beitelaget bør derfor raskt utpeke en mediekontakt som kan svare på spørsmål om hva som skjer, samtidig som skadefellingsleder og andre som er der for å gjøre en jobb, skjermes. Det er viktig at beitebrukerne får tid til å ta seg av skadde dyr og morløse lam.

Mediekontakten bør være en som kjenner hendelsen godt, men som ikke er direkte involvert. Vedkommende bør ha evne til å opptre tillitsvekkende, være godt kjent med rutiner, og

Amerikansk plotthund er en rovdyrspesialist. Hunden kan finne hår og avføring fra rovdyrene, som inneholder DNA. Foto: Per Fossheim

kunne opprette nødvendige kontakter både hos fylkesmann, skadefellingslag og beitelag.

Dropp sosiale medier

Store hendelser kan få stor oppmerksomhet på sosiale medier. Det kan være fristende å svare på sleivete og skråsikre påstander fra debattanter med base i sofakroken. Hopp over nettsider du ikke bør lese. I denne situasjonen handler det om å skåne seg selv.

De fleste telefoner er hyggelige. Skulle noen derimot ytre seg med trusler, bør du be vedkommende presentere seg, samtidig som du noterer telefonnummeret. Nummer kan spores ved en eventuell anmeldelse. Vær nøye med å notere klokkeslett og hva som faktisk blir sagt. Det er viktig å minne om at en ikke «overtolker» innholdet i samtalen.

Tett samarbeid

Om det settes i gang skadefelling, bør det etableres et tett samarbeid mellom skadefellingsleder og leder i beitelaget. Ferdsel kan påvirke resultat. Det finnes eksempler med ulv som skadevolder, hvor ulven har ligget og observert kadaversøk og jegerens utplassering av poster. Deretter har den bare fortsatt å drepe utenfor disse områdene.

Det anbefales å bruke kadaverhund for å søke gjennom beiteområdet etter drepte dyr. Den vil raskere avklare omfanget, og fjerne tvilen om hvor mange dyr som er rammet. Kontakten kan opprettes gjennom beitelaget eller kommunen som søker fylkesmannen for dekning av kostnader.

Andre merkostnader kan også søkes dekket. Loggboka er derfor svært nyttig. Gjennom den kan det sannsynliggjøres merkostnader, og knytte dem mot skadesituasjonen.

Mer info finnes i heftet "Tiltak for å forebygge rovviltskader på sau i Norge" som finnes på nettsiden www.nsg.no.

Når alt er over

En skadesituasjon er hektisk. En mengde kontakter har gått i mange retninger. Dagene kan ha blitt lange, ofte husker du relativt lite, og mye kan flyte sammen i underbevisstheten. Da bør du sette av tid sammen med kolleger og de som har vært involvert.

En debrifing er nyttig. Finn en kveld en ukes tid etterpå, hvor alle som er berørte kan prate gjennom det som skjedde, og hvilke inntrykk som har festet seg. En felles forståelse er viktig, siden de aller fleste bare har opplevd deler av hendelsen.

Dersom noen trenger en ekstra prat utover dette, kan også den lokale kommunehelsetjenesten utgjøre en viktig beredskap. Etter en slik påkjenning skal ingen stå igjen alene.

Per Fossheim er prosjketleder i FKT-prosjektet Rovvilt Sau.

Amerikansk plotthund er avlet for rovdyrjakt i USA, med høy jaktlyst etter bl.a. viltlevende kattedyr. Med trening kan de brukes til jakt etter gaupe, og sporing av ulv og bjørn. Foto: Per Fossheim

Rovdyrangrep på husdyr

Skadedokumentasjon og kadaverundersøkelser

En dyreeier har lovfestet rett til full erstatning i de tilfeller hvor gaupe, jerv, bjørn, ulv eller kongeørn er årsak til tap av husdyr eller tamrein. Fylkesmannen behandler søknaden. Det er Statens naturoppsyn (SNO) sine rovviltkontakter som undersøker døde eller skadede dyr, og undersøkelser som påviser rovviltskade gir automatisk rett på erstatning. Påviste rovviltskader er den viktigste faktoren for Fylkesmannen når erstatningssøknadene vurderes.

Siden Statens naturoppsyn overtok ansvaret for kadaverdokumentasjon fra Fylkesmannen i 2001, har arbeidet vært ressurskrevende, men absolutt nødvendig. Antall døde husdyr er sterkt varierende, både geografisk og over tid, og de lokale rovviltkontaktene i de forskjellige kommunene gjør en grundig undersøkelse før de sender saken om dødsårsak videre til regionalt ansvarlig for sitt distrikt.

Om en dyreeier mistenker at husdyret er tatt av rovvilt, kontakter eieren rovviltkontakten i sitt distrikt, som er SNOs representant lokalt, med det ansvar som følger med. Det er ca. 200 lokale rovviltkontakter i Norge, og hver av dem har sine geografiske ansvarsområder.

Undersøkelser

Rovviltkontakten rykker ut, og undersøker det døde husdyret, kadaveret, som oftest på funnstedet. Dette fordi de må undersøke både kadaveret og omgivelsene rundt. Er området et kjent skadeområde for rovdyr, har rovviltkontakten et utgangspunkt i hva man bør se etter, samtidig som andre dødsårsaker ikke skal utelukkes. De ser etter både spor og sportegn i området for å finne indikasjoner på hva slags dyr som eventuelt kan ha vært der.

– Sportegn kan være ekskrementer, pels, hår, fjær – hvis det har vært en kongeørn implisert – og også spor etter om det er gravd ned noe som er dekket over med løv og gress, slik som gaupa gjør, sier Espen Marker, regionalt rovviltansvarlig i SNO for Buskerud, Telemark og Vestfold.

Kadaveret blir deretter flådd slik at man kan avdekke eventuelle sår og merker det har fått av rovdyr. Bitemerker og behandling av byttet gir ytterligere indikasjoner på hvilket rovdyr som har tatt livet av husdyret. Som eksempel kan man si at bjørnen ofte biter tak over nesa på byttedyret, og noen ganger nakken, mens ulven ofte angriper både nakken, strupen eller hasene på byttedyret. Hvilke deler av byttedyret som er spist, kan også gi en pekepinn på hvilket rovdyr som har vært på ferde. Bjørnen spiser ofte jur og bog på sauen, mens jerven stykker opp byttet, og gjerne hamstrer.

Hvis man ikke kan se bloduttredelser eller blåmerker under skinnet, indikerer det at skadene skjedde etter at husdyret døde, og da er rovdyrskadene kun sekundære skader. Det gir ingen erstatning.

Vurdering og rapportering

Rovviltkontaktene skriver sin rapport i et kadaverskjema, der de også konkluderer med dødsårsak. Etter undersøkelsen overveier kontakten om saken er dokumentert, det vil si sikkert at husdyret ble tatt av rovdyr, antatt tatt av rovdyr, eller usikkert. De to første gir erstatningsgrunnlag. Skjemaet legges inn i en database som heter Rovbasen, som også er fritt tilgjengelig på internett for alle. Dette er et viktig verktøy for forvaltningen.

Når regionansvarlig får skjemaet, gjøres det en grundig, helhetlig vurdering av materialet som er gitt, før det blir tatt en endelig avgjørelse. Enighet mellom rovviltkontakten og regionansvarlig er nødvendig.

– Om jeg er usikker, særlig om det er mange kadavre, blir jeg med ut i felt for å undersøke selv. Rovviltkontaktene har også muligheter for å samarbeide seg imellom, og det blir uansett mer balansert om flere undersøker, fortsetter Marker.

Totalt blir det sluppet anslagsvis to millioner sauer på utmarksbeite hver vår i Norge, og omkring 130 000 av disse omkommer i løpet av beitesesongen. Av de omkomne sauene ble 23 566 sauer og lam erstattet som tapt til fredet rovvilt, med en total utbetaling på 64,4 millioner kroner til dyreeierne i 2014. I tillegg kommer i overkant av 20 000 tamrein som ble

Gunnar Buer på Kjepperud gård i Ytre Enebakk ser på skadene etter at ulv har angrepet og drept et tyvetalls sauer på gården som ligger inntil Østmarka i Akershus. Foto: Cornelius Poppe / NTB scanpix

erstattet som tapt til fredet rovvilt med 62,6 millioner kroner i 2013/14.

Forebygging

I Norge er det godt innarbeidet at man får erstatning etter skaden er skjedd, i stedet for at man i størst mulig grad forebygger mot angrep fra rovdyr. I Sverige har de en annen praksis, der de i større grad får utbetaling på forhånd, for å hindre tapet av husdyr. De to landene har også svært ulik bruk av utmarksbeite, der Sverige kun har ca. 90 000 frittgående sauer på utmarksbeite.

Forebygging kan for eksempel være å sette opp elektriske gjerder rundt beiteområdet, både på innmark og i utmark. Da er det viktig at gjerdene er tilpasset rovdyrene som kan befinne seg i området, og at det er høyt og tett nok.

Man kan ha utstrakt tilsyn med husdyrene selv, eller med gjeterhunder som er store nok til at de kan skremme bort rovdyr, eller man kan ha en eller flere lamaer som beskytter flokken.

Marker kan fortelle videre om måter å forebygge på:

– Det finnes husdyrraser som er mer aggressive, og som har høyere forsvarsinstinkt enn andre. De vil sørge for å jage bort rovdyret som eventuelt truer flokken ved å stange, stampe, opptre truende tilbake, og kanskje angripe rovdyret om det kommer for nært. Noen raser er flinkere til å holde seg i flokk enn andre, noe som også holder rovdyrene litt på avstand. Rovdyrene går gjerne etter dyr som er alene, som ser ut til å være svakere og lettere å ta enn de andre.

Rovviltkontaktene

Det er ingen formelle krav til fagkompetanse for å bli rovviltkontakt, selv om det er en fordel. Faglig påfyll blir gitt i opplæringstiden. Det er andre kriterier som vektlegges, som det å være tilgjengelige; det vil si at de må kunne dra fra sin faste jobb for å rykke ut i felt. De må bo sentralt i sitt område, og de skal være nøytrale til rovdyrspørsmålet.

– Det er ingen god idé å ansette en rovviltkontakt som er enten på den ene eller andre siden, legger Marker til.

– Sånt blir det bare enda mer konflikter av. Dessuten er det viktig å få mest mulig riktig dokumentasjon for at vi skal kunne følge med på hva som faktisk skjer der ute.

Under beitesesongen er rovviltkontaktene alltid beredt, og gjennom vinteren har flere av dem oppdrag med å spore og sjekke observasjoner av store rovdyr som en del av overvåkingsprogrammet for store rovdyr.

SNO er helt avhengige av rovviltkontaktene sine for å kunne dokumentere dødsårsaken til husdyrene som går på beite. Kunnskapen om sitt distrikt som de lokale sitter på, er uvurderlig for å kunne komme fram til riktig konklusjon når mistanken om rovdyrangrep dukker opp.

VASSFARET – sagnomsuste bjørnetrakter

Siste rest av Sør-Norges bjørnebestand – fire bjørnehistorier:

Arne Nævra

Fra midten av 1800-tallet ble det satt inn en massiv jakt på bjørn. Skuddpremieordninger og bedre skytevåpen gjorde at det en periode ble skutt over 200 bjørner årlig. Selv om Norge da hadde rundt 3000 bjørner, kunne det gå bare en vei: Bjørnebestanden sank for hvert år, og rundt 1930 var bjørnen i Norge omtrent utryddet. Men i Vassfaret var det fortsatt bjørn, blant annet takket være private fredninger – helt fra 1932.

"Slagbjørnen Rugg"

Opptil 28 jegere jaktet på en stor hannbjørn i Vassfaret våren 1908. Bakgrunnen var delvis at en bjørn hadde angrepet og skadet den unge gjetergutten Johan Sagadalen så mye at han døde. Det var i august 1906. At det var en annen bjørn, en ungbjørn, som hadde angrepet 13-åringen, var ikke så viktig. Hatet mot bjørnen var sterkt og levende i mange kretser.

Det ble en krevende jakt etter den store bamsen. Mange av jegerne ga opp, men Steinar Steinarsson Ormerud fortsatte. Til slutt fikk han felt storbjørnen med to skudd på 60 meters hold i Aurdalsseterlia. Sju ukers slit ga ham 32 kroner i skuddpremie, men sikkert også mye heder som bjørneskytter.

Mikkjel Fønhus tok utgangspunkt i denne jakten i sin legendariske villmarksfortelling "Der villmarken suser". Han kalte denne største bjørnen som noen gang er skutt i Vassfaret, for Rugg. Det er ingen tilfeldighet at den store hannbjørnen i Bjørneparken i Flå bærer navnet Rugg!

I mai 1998 ble ei minneplate over Rugg ble satt opp på stedet der den ble skutt 90 år tidligere, ved Storbekkseilen ovenfor Aurdalssetra. Foto: Kjetil Sundgarden.

Slagbjørnen Rugg ble skutt etter sju ukers jakt av Steinar Steinarsson Ormerud. Bjørnens hode var visstnok over 50 cm bredt! Fotograf ukjent.

"Over en rygg i Hedalsfjella glir en bjønn, står en liten stund fritt mot himmelen og synker bort – en urskogsdrøm, som kom og svant." (Mikkjel Fønhus i Valdres 900 årsskrift, 1923).

Villmarksforfatteren Fønhus har med sine fortellinger om dyr og natur både levendegjort og udødeliggjort Vassfaret som et bortgjemt villmarksområde og attraktivt tilholdssted for bjørn. Dette dalføret delt mellom Valdres og Hallingdal har topografi og kvaliteter som har appellert til mang en naturromantiker, men det har også gitt utkomme for flere titalls mennesker i tidligere tider.
Selv navnene her – og i tilstøtende Vidalen – bærer følelser og musikk i seg: Storrustefjell, Nevlingen, Strøen, Bringen, Bukollen, Skrukkefylla.

1956-binna ved Bukollen

Bukollen nord i Vidalen, som støter til Vassfaret, var kjent for sin tiltrekningskraft på bjørner.

På den legendariske "Bukollgrassinga", i de frodige sørvendte partiene, ble det skutt flere bjørner. Den siste, skutt 15. mai 1956, skulle vise seg å være helt spesiell, ikke i utseende eller atferd, men i kraft av sin genetiske arv. For lite ante skytteren Kristian Østvold at binna han hadde liggende død foran seg, skulle vise seg å være den siste, sikre rest av den sørnorske bjørnebestanden. Alle bjørner etter dette har trolig kommet fra Sverige – etter økningen av bestanden der de siste tiår.

Det kan ha vært ei binne til, og kanskje var det avkommet av 1956-binna som i mange år satte sine spor i Vassfaret og Vidalen, og narret mange (også daværende forskere) til å tro at det fortsatt var en bestand her inne – helt til utpå 1970- og 80-tallet. Denne bjørnen ble fotografert på langt hold i Middagsknatten av de to forskerne Kåre Elgmork og Sigmund Unander i 1971. Vi veit at bjørner kan bli veldig gamle, over 30 år, og arealet den brukte tilsvarer rimelig bra et binneområde, slik nye forskningsdata forteller om.

Dersom ei av disse binnene hadde levd lenge nok til at en av hannbjørnene i "svenskebølgen" på 1990-tallet og seinere hadde møtt henne i brunsten, kunne det fortsatt vært en bjørnestamme i Vassfaret. Forutsetningen er selvsagt at det hadde vært politisk aksept for det.

I dag er det binner, og dermed ungeproduksjon, bare i grensestrøkene til nabolandene våre. For Sør-Norges del gjelder dette først og fremst Trysil i Hedmark. Binnene vandrer lite, og binneunger etablerer seg i nærheten av moren. Dermed vil det gå flere mannsaldre før binneforekomstene kommer helt til Vassfaret igjen, selv uten bestandsreguleringer.

Over: Bukollen reiser seg bak elva Buvasselvi. Denne fjellknausen har hatt en magisk tiltrekning på bjørner. Oppunder bratthenget er det frodige høystauder (turt og andre) som bjørnen liker. Fra gammelt av var det også dyrkede grassflekker i lia, knytta til Bukollplassen. Graset ble fraktet som høy ned til bygda, men da det var grønt og kort, var det også mat for bamse. Foto: Ola Akervold

Bukollbinna fra 1956. Den siste dokumenterte bjørnebinne fra den sør-norske bjørnebestanden blir fraktet ned til veg. Skytteren, Kristian Østvold, ante nok ikke at dette ble en bjørn for historiebøkene. Han var også en dyktig fotograf og tok flere gode bilder av hendelsen. Bjørneparken rovdyrsenter i Flå har fått tillatelse av sønnen Dag Bjørn Østvold til å bruke disse bildene i utstillingen.

(Foto er relatert til artikkelen på forrige side) Bukollbinna fra 1956 med skytteren Kristian Østvold (t.v.) og hans bror.

En flott sporrekke etter en vandrende fant. Det er den såkalte Deisjøbamsen som har krysset myrene øst for Aurdalsfjorden i Vassfaret våren 2008. Foto: Arne Nævra

Deisjøbamsen

Deisjøbamsen ble en utbryterkonge vestover – på 1990-tallet. På sin lange vandring fra Sverige eller grensestrøkene, var den helt nedom Aust-Agder. Den oppholdt seg i sine siste år i kommunene rundt Vassfaret, spesielt på Oppland-sida. Den lå flere ganger i hi i Vidalen og Vassfaret, seinest i 2008. Deisjøbjørnen ble landskjent fordi den først fikk radiosender og et navn, og deretter tok hele Sør-Norge i bruk. Halsbåndet ble fjernet, men det var relativt lett å følge denne bjørnen, først på grunn av sportegn og kadaverfunn, deretter gjennom DNA-prøver.

Artikkelforfatteren møtte denne "kjendisbjørnen" på ganske nært hold i Telemark. Den ble tatt på fersken – mens den plyndret bikuber i Kilebygda ved Skien våren 1998. Jeg sto og posterte bak videokameraet for å gjøre opptak til et NRK-innslag om denne bjørnen. Rett før det ble for mørkt til å filme, kom et stort svart dyr inn fra venstre – og rett bort til kubene. Der rev den ned en kube og stakk avgårde med det ene brettet med "honningkaker" etter det andre – mens biene svirret rundt ham. Du kan se denne filmen i Vassfaravdelingen på Bjørneparken rovdyrsenter i Flå.

Akkurat ti år seinere, i 2008, skulle jeg møte den igjen, det vil si, ikke selve bjørnen, men sporene etter den. Da var den tilbake i Vassfaret igjen (se bildet). Den 11. juni samme år ble den skutt under skadefelling i Vestre Gausdal. Den står nå utstoppet og utstilt under en kilometer fra der den ble skutt, på Kittilbu utmarksmuseum. Konservator ved Randsfjordmuseene Finn Audun Grøndahl har laget en framstilling av Deisjøbamsen. Som sluttord skriver han: "Slik ender historien om Deisjøbamsen, eller også kalt OP5 eller nr. M403257 i Rovbasen. Den endte opp som utstoppet på et museum.

Det som skiller denne historien fra mange andre brunbjørners historie i Norge, er at den rakk å leve overraskende mange år i Sør-Norge, minst 15 år! Her vandret den omkring i traktene som talløse bjørner før den har gjort siden de første vandret inn.

Den fant hiplasser i områder hvor gamle hi er kjente. Deisjøbamsen var sky og forsiktig. Dette er gjerne noe som følger voksne hannbjørner. Kanskje derfor våget han seg heller aldri tilbake den veien han kom – til Sverige hvor binnene finnes, og oppnådde derfor heller ikke å få avkom."

De mørke videobildene dokumenterer Deisjøbjørnen ved bikubene.
Visst liker Ole Brumm honning!

Det flotte tuehiet der OP-1 hadde vintersøvn 2008/09, ved Strøen i Vassfaret. Som oftest er det nettopp slik, i gamle, bevokste maurtuer at bjørnene i Skandinavia graver seg inn og ned. Foto: Ole Knut Steinset, SNO

Bilde 8.5a. I mørket dukket det opp en kjempebjørn ved et elgkadaver i Vassfaret våren 2011. Viltkameraet kunne dokumentere det hele, både i stills og video. Foto: Dag H. Karlsen, Winge våpen og Ulf Myrvold, NRK.

Storbjørnen OP-1

Det har blitt moderne tider. Bjørnene har ikke lenger navn, men nummer. Det er blitt nye teknikker til å spore dem, følge dem og henge dem på slektstre. Først var det bare spor og sportegn etter dem, og i beste fall en synsobservasjon i ny og ne. Pluss skutte bjørner. Så ble det radiohalsbånd, GPS og til slutt DNA-analyser av alle etterlatenskaper.

OP-1 (Oppland 1) lå i hi ved Strøen i Vassfaret vinteren 2008/09. Det var et flott, typisk bjørnehi, gravd ut i ei gammel maurtue. En tilnærmet kopi av denne tua og hiet er nå å se i Bjørneparken rovdyrsenter i Flå.

I forbindelse med NRKs serie om Skogstadfamiliens opplevelser gjennom et år i Vassfaret ble det satt ut et viltkamera ved en død elg i april 2011. Da dukket det en kjempe opp ved kadaveret i mørket. Det var OP-1. I oktober 2012 ble den skutt under lisensjakt i Stor-Elvdal i Hedmark. Den veide da 315 kg, og kunne trolig konkurrere med "Slagbjørnen Rugg" om tittelen Vassfarets største bjørn. Det er ikke påvist bjørn i Vassfaret etter dette.

Kilder og forslag til videre lesning:

- Magne og Ola Akervold 2008:
  Vassfaret – Natur, dyr, folk og historie, Thon hotels.
- Bjørn T. Bækken, Kåre Elgmork, Petter Wabakken 1994:
  The Vassfaret brown bear population in central-south norway no longer detectable Int. Conf. Bear Res. and Manage. 9(1):179-185
- Kåre Elgmork (red.) 1983:
  Natur og menneske i Vassfaret, Universitetsforlaget.
- Per Hohle og Nils Viker 1982:
  Vassfaret, Gyldendal Norsk Forlag.
- Kåre Elgmork 1979:
  Bjørn i naturen, Gyldendal Norsk Forlag.
- Edvard Elsrud 1975:
  Vassfarbjørnen, Grøndahl & Søn Forlag.
- Per Hohle 1948:
  Blant bjørn og skoggangsmenn i Vassfaret.
- Mikkjel Fønhus 1919:
  Der villmarken suser.
  (Med fortellingen om Slagbjørnen Rugg).

Arne Nævra er naturfotograf og filmprodusent kjent fra utallige naturprogrammer på NRK. Mange av produksjonene hans har skildret de store rovdyra, ikke minst bjørn. Han er også styremedlem i Bjørneparken rovdyrsenter som han har vært med å utvikle.

Så mange store rovdyr ble født i Norge

Rovdata har sendt en samlet oversikt over bestandsstatus for artene gaupe, jerv, brunbjørn og ulv i Norge til Miljødirektoratet. Tallene for gaupe og ulv som presenteres her er helt ferske, og var ikke klare før etter bestandsstatusen ble rapportert.

Fra Bjørneparken i Flå. Foto:Karen-Johanne Gulsvik

I oversikten presenterer Rovdata status og utviklingen for artene, og oppsummerer spesielt hvor mange ungekull som er født.

– Antall ungekull hos de store rovdyrene er et hovedfokus i overvåkingen, siden Stortinget har slått fast bestandsmål for artene målt i antall årlige ungekull, forteller Henrik Brøseth, fagansvarlig i Rovdata.

Seks bjørnekull

I 2014 ble det registrert 136 brunbjørner i Norge ved hjelp av innsamling og DNA-analyser av biologiske prøver, hvorav 82 hanner og 54 hunner.

Siden hunnbjørner med unger har vist seg vanskelig å registrere i felt, er det utviklet en metode for å beregne antall kull med bjørneunger som er født hvert år, ut fra det analyserte DNA-materialet.

– I fjor ble det mest sannsynlig født seks (6,4) kull med bjørneunger i Norge. Stortingets bestandsmål på 13 årlige bjørnekull i Norge er derfor ikke nådd, forteller Brøseth.

52 jervekull

I første halvdel av 2014 ble det gjennomført et omfattende søk etter jervekull over hele landet. Til sammen ble det påvist 52 kull, som var en oppgang på åtte registrerte kull fra året før. Ut fra antall registrerte kull er det beregnet at jervebestanden består av 343 voksne individer

– I fjor ble det påvist 52 jervekull i landet, og bestandsmålet på 39 årlige ungekull med jervevalper i Norge ble derfor nådd. Når vi trekker fra antall kull hvor en tispe og/eller unger ble felt på ekstraordinære uttak av forvaltningen, gjensto det 40 jervekull i landet, konstaterer Brøseth.

Årets registreringssesong på jerv er allerede godt i gang, og du kan følge med på arbeidet i "jervetelleren" på www.rovdata.no, som holdes løpende oppdatert.

Oppgang i gaupebestanden

Det er under vinterens registrering av gaupe påvist 60 og en halv familiegruppe av gaupe før kvotejakta i Norge, hvor den halve deles med Sverige. Dette er sju flere enn i fjor. Bestanden er likevel fortsatt under det nasjonale bestandsmålet på 65 familiegrupper på landsbasis for tredje året på rad.

Etter fem år med nedgang i den norske gaupebestanden er det i år en økning. Ut fra antall familiegrupper er gaupebestanden beregnet til å bestå av omtrent 356 dyr før kvotejakta i 2015, og før reproduksjonssesongen. Dette er en oppgang på cirka 40 gauper fra samme tid i fjor.

Færre ulver i Norge

Det ble vinteren 2014-2015 registrert til sammen 33-35 ulver som kun hadde tilhold innenfor Norges grenser, i tillegg til minst 40 ulver som lever i grenserevir på begge sider av riksgrensen mellom Norge og Sverige. Til sammen er det påvist cirka 75 ulver med tilhold helt eller delvis på norsk areal i vinter, og det er en ørliten nedgang fra cirka 80 dyr de to foregående vintrene.

Stortinget har slått fast et bestandsmål på tre årlige ulvekull i helnorske revir innenfor forvaltningsområdet for ynglende ulv (ulvesonen) i Norge. I 2014 ble det registrert valpekull i de to helnorske revirene Julussa og Letjenna i Hedmark, og bestandsmålet ble derfor ikke nådd for første gang på fem år i Norge.

I nærkontakt med naturen

"Å formidle kunnskap om natur, gi gode naturopplevelser, og å være med på å skape gode holdninger til naturen i bred forstand er tre av mine viktigste oppgaver".

Lærerstudenter fra NTNU får naturveiledning ute på Schivevollen av naturveileder Ida Glemminge. Foto Bård Knutsen.

Dette sier Ida Glemminge, naturveileder i Statens naturoppsyn. Hun har kontakt med videregående skoler, høyskoler og universiteter, som hun også tar med seg ut i naturen for å vekke studentenes nysgjerrighet. Ved hjelp av aktiviteter ute i skogen, ved å kunne gå i, undersøke og sanse det som finnes der, satser hun på å skape knagger som studentene kan hengekunnskapen sin på, og øke deres forståelse og evne til å se sammenhenger.

Glemminges hovedengasjement i jobben retter seg mot de store rovdyrene: jerv, gaupe, ulv og brunbjørn. Hennes bakgrunn for det, er en universitetsutdannelse som zoolog innen store rovdyr. Hun synes at rovdyrene er et grunnleggende fascinerende sjikt. De er toppredatorer, og det er interessant å se hvor spesialisert disse dyrene er, hvordan de påvirker økosystemet rundt seg, men også hvordan forholdet er mellom mennesker og rovdyr.

Naturveileder Ida Glemminge i Statens naturoppsyn/Miljødirektoratet med en fjellrev fra Langedrag naturpark. Foto Heidi Sørensen.

– For å normalisere tilstanden rundt at vi faktisk har og skal ha store rovdyr i Norge, og bidra til å dempe konflikten rundt dette temaet, er nøytral og faktabasert informasjon viktig.

Formidlingens utfordring ligger på flere plan. Svært få har egne erfaringer med store rovdyr. Det er under tusen jerver, gauper, ulver og bjørner til sammen i Norge, og med manglende erfaringsgrunnlag kan myter og misforståelser vokse seg store. Mangel på kunnskap kan gi usikkerhet og frykt, og skape en uønsket avstand til naturen.

– Som naturveileder er jeg varsom i min formidling, og har respekt for alles holdninger, samtidig som jeg gjerne deler av den reelle kunnskapen vi har om store rovdyr. Kjente tall som for eksempel antall døde sauer dokumentert tatt av ulv i Norge, eller antall hunn- og hannbjørner i Norge og Sverige, er med på å balansere tankene rundt temaet. Fortellinger om egne møter med disse dyrene er også viktige verktøy. Konfliktnivået er så høyt, litt avhengig av hvor du er i landet, så det er viktig å ha en meget god rolleforståelse, og ha respekt for alle. Min oppgave er å gi folk et større grunnlag for å utvikle selvstendige holdninger basert på kunnskap, som en motvekt mot meninger basert på tidligere generasjoners muntlige overføring.

Uansett hva folk mener og sier, så er det den gjeldende miljø- og rovdyrpolitikken som er rammen for formidlingen Glemminge gir. Ut fra det må vi mennesker prøve å tilpasse oss. Vi bør bruke tid på å finne ut mer, gå i dybden av, og fordype oss i hvordan alt henger sammen. Det er bestemt at vi skal ha store rovdyr i Norge, og da må vi finne gode måter å leve med dem på. Å bygge egen kompetanse vil gi trygghet, og dermed muligheten for å oppleve naturen, og alt den rommer, fullt ut.

Mediedekningen rundt den ulovlige ulvejakten i Østerdalen har løftet opp debatten i allmennkringkastingen, mener Glemminge. Den har gjort rovdyrforvaltningen mer synlig og kjent for alle. At saken blir fulgt opp, og at det blir konsekvenser av å drive ulovlig jakt, vil forhåpentlig virke preventivt på andre som tenker på å utføre faunakriminalitet, eller annen alvorlig miljøkriminalitet.

– Avstanden til naturen blir lengre og lengre, og det er et stort behov for en motvekt.
Glemminge motiveres av å jobbe med både mennesker og natur. Nysgjerrigheten hun klarer å vekke hos unge mennesker, engasjerer sterkt. Å utfordre alle sanser er en av nøklene til å vekke barndommens nysgjerrighet og undring til liv igjen, selv hos voksne.
Hun håper hun vekket manges nysgjerrighet og engasjement under årets Vassfardag i juni, på Skrukkefyllhaugen midt i Vassfaret.

– Det handler ikke bare om å snakke om, men å være i naturen, avslutter hun.

Bjørnens predasjon på tamrein

– og forebyggende tiltak

Ole-Gunnar Støen, Peter Segerström, Birgitta Åhman, Lars Thomas Persson og Jens Frank

Bjørnen kan gjøre stor skade i kalvende tamreinflokker, og i bjørnerike skogområder stå for det aller meste av kalvetapet. Dette viser en studie i to skogssamebyer i Nord-Sverige, der forskerne har fulgt bjørner med GPS i flere år. Studien følges nå opp med studier av forebyggende tiltak for å redusere tapene av reinkalv til bjørn.

Prosjektet har benyttet ny teknologi for å studere hvor mange reinkalver en bjørn dreper. Både bjørner og simler ble utstyrt med radiosendere som kommuniserer. Når bjørnen nærmer seg simler med kalver innom ca. 100 meter, fanger bjørnens halsbånd opp signaler fra simlenes radiosendere, som setter i gang hyppig posisjonering av bjørnen, det vil si en posisjon i minuttet. Disse posisjonene sendes via satellitt-telefon til forskerne, som oppsøker posisjonene i felt for å finne ut hvor ofte og hvor mange kalver bjørnen dreper.

Bjørnens drapstakt

I årene 2010–2012 ble 24 bjørner utstyrt med GPS-halsbånd og 2585 simler utstyrt med radiosendere i Udtja og Gällivare skogssamebyer i Norrbotten i Sverige. Feltpersonale besøkte totalt 1283 plasser der bjørnen hadde vært nær simler med kalv, og fant 335 kalver drept av bjørnene. Dette ga en drapstakt på 0,4 kalver pr. døgn, eller en drept kalv annenhver dag bjørnen befant seg på kalvingslandet. I gjennomsnitt dreper bjørner på et kalvingsland 11 kalver i løpet av en kalvingssesong.

Begrenset tidsperiode

Ingen bjørn ser ut til å spesialisere seg på å drepe reinkalver. Selv om det er stor variasjon mellom individer, varierer dette mellom år, og hvor kalvingen finner sted. Binner med eldre unger er derimot den kategorien av bjørner som har de høyeste drapstaktene. Studien viste også at bjørnen jakter på rein i en relativt kort periode, hvor 99 % av kalvene tas mellom 1. mai og 9. juni, med en tydelig topp fra når de fleste kalvene fødes i midten av mai og tre uker fremover. Dette viser at uttak av bjørner etter 1. juni vil ha svært liten effekt på kalvetapet.

Kalving i innhegning

To tiltak som peker seg ut, er kalving i innhegning og områderettet jakt. Disse tiltakene testes nå i en forlengelse av prosjektet i årene 2013–2016. Da simlene fôres i innhegningen, må de tas inn i innhegning allerede i mars for å tilvennes fôret, og går i innhegningen til kalvingen er over. To år med kalving i hegn viser at bjørnene ikke kompenserer med å drepe mer kalver i juni dersom kalvene holdes borte fra bjørnene i mai. Bjørnene går derimot over på å jakt etter elgkalv og vegetabilsk føde i juni som normalt.

Truende sykdom

Dødeligheten i innhegningene er i alminnelighet lav, der ca. 95 % av de drektige simlene som settes inn i innhegningen beholder kalven til de slippes ut. Lave tap i forbindelse med kalving i innhegning forutsetter derimot at simlene har store nok arealer og hygieniske forhold. I innhegninger med stor tetthet er det en risiko for at både snø, vann og fôr blir forurenset og utgjør smitterisiko. Reinen er svært følsom for bakterieinfeksjoner, og bryter en epidemi ut (slik det gjorde i en innhegning det første året i studien), kan dødeligheten bli like stor som den kan være ute blant bjørnene. Høy tetthet av rein kan også lede til mer stress blant simlene, som også øker risikoen for at kalver forlates og dør.

Dødelighet utover sesongen

Kalvene som slippes ut fra innhegningene i første uken av juni, følges med radiosendere for å undersøke dødsårsaker utover sommeren og høsten. Dødeligheten blant disse kalvene har vært 10–15 % fra juni til desember i disse årene. Bjørnen dreper i denne perioden kun en liten andel av kalvene som dør. Kalver som har vært født i det fri, utstyres også med radiosendere under den ordinære kalvmerkingen i slutten av juni. Dødeligheten blant disse kalvene ser ut til å være lavere enn hos kalvene fra innhegningene.

Områderettet jakt

Telling av simler og kalver under kalvmerkingen i juni og slaktingen i november i årene 2010–2012 viste et årlig kalvetap på 30–50 %, der 60–100 % kunne skyldes bjørn. Da årsaken ikke er såkalte "problemindivider", men at andelen kalver spart ved uttak av bjørn heller vil tilsvare den proporsjonale nedgangen i bjørnetettheten, kan områderettet jakt være et alternativt tiltak. En metode som testes, er å sette opp luktestasjoner for å lokke bjørnen dit, før og under kalvingen. Når en bjørn besøker plassen, sender et viltkamera en MMS slik at man kan reise dit og spore opp bjørnen med trente bjørnehunder for å avlive bjørnen. Områderettet jakt er svært vanskelig å utrede, så for å kunne lage pålitelige prognoser over effekten vil også resultatene fra predasjonsstudien brukes i simuleringer av hvilke effekter uttak av bjørn har på antall drepte kalver ved forskjellige tettheter av bjørn.

Krevende tiltak

Kalving i innhegning er sannsynligvis det tiltaket som vil ha størst effekt på kalvoverlevelse når det gjelder predasjon fra bjørn, men dette tiltaket er svært krevende grunnet økt risiko for sykdom, og er både kostbart og svært arbeidskrevende. Reinnæringen ser derfor ikke kalving i innhegning som en varig løsning. Områderettet jakt er også forbundet med kostnader, og er krevende. Dessuten er den i konflikt med rekreasjonsjakten på høsten, som ikke tar sikte på å minske bjørnebestanden i reinkalvingsområder. Dersom områderettet jakt blir et tiltak for å redusere tap av kalv til bjørn i disse områdene, så kan konsekvensen bli at jaktkvotene for rekreasjonsjakten påvirkes. Disse tiltakene er nå under utredning i prosjektet for å danne grunnlaget for en eventuell endring i forvaltningen av bjørn, og erstatningsordning for tap av tamrein i Sverige.

Kalv under kalvmerkingen påsatt radiosender for undersøkelse av dødsårsaker. Foto: Ole-Gunnar Støen

Påsetting av GPS-halsbånd på bjørn. Foto: Ole-Gunnar Støen

Föring av simler under kalving i innhegning i Gällivare skogs sameby.
Foto: Lars Thomas Persson

Forskningsprosjektet gjennomføres i samarbeid mellom Udtja skogssameby, Gällivare skogssameby, det Skandinaviske bjørneprosjektet og Sveriges lantbruksuniversitet.

Ole-Gunnar Støen jobber som forsker ved Norges miljø- og biovitenskaplige universitet på Ås.
Peter Segerström jobber som feltarbeider i Det Skandinaviske Bjørneprosjektet.
Birgitta Åhman er professor ved Sverige lantbruksuniversitet.
Lars Thomas Persson er reineier i Gällivare skogssameby.
Jens Frank jobber som forsker ved Viltskadecenter i Sverige.

Bestandene av store rovdyr er økende i Europa

Jon E. Swenson og John D. C. Linnell

Det er ikke lett å bevare levedyktige bestander av store rovdyr, da de ofte kommer i konflikt med mennesker når de dreper husdyr og jaktbart vilt, og til og med truer, skader eller dreper mennesker. For å "løse" rovdyrproblemet i tidligere tider innførte de fleste europeiske land utryddelsesprogrammer som varte over hundrevis av år. Det er da ikke overraskende at bestander av store rovdyr minsket kraftig over hele Europa, og at artene ble utryddet fra mange land. Som følge av dette har mange ment at store rovdyr og mennesker ikke kunne eksistere sammen, i alle fall der tettheten av mennesker var høy.

Det som er overraskende, er at bestander av store rovdyr er generelt økende i antall og utbredelse i Europa. Dette er nylig blitt rapportert av 74 forfattere fra alle land med bestander av store rovdyr på det europeiske fastlandet øst for Russland, Hviterussland og Ukraina (som vi refererer til som "Europa" her), i den anerkjente vitenskapelige journalen "Science" (Chapron m.fl. 2014. Successful recovery of large carnivores in Europe's human-dominated landscapes. Science 346:1517-1519).

Internasjonalt samarbeid og imponerende konklusjoner

Denne artikkelen er et imponerende eksempel på internasjonalt samarbeid. Men artikkelens konklusjoner er enda mer imponerende. Alle land på det europeiske fastlandet har faste og reproduserende bestander av store rovdyr, bortsett fra Belgia, Danmark, Nederland og Luxembourg. Og både Danmark og Nederland har hatt besøk av ulver de siste årene. Fast forekomst av minst én rovdyrart finnes på ca. en tredjedel av Europas areal, og tre arter forekommer sammen på over 593 800 km2. Disse arealene er økende. Faste bestander av bjørn finnes i 22 land, og kan deles inn i 10 bestander. Ulv finnes i 28 land og 10 bestander, gaupe i 23 land og 11 bestander, og jerv i 3 land og 2 bestander (se figuren).

Det er ikke lett å estimere antall individer for store rovdyr, men de beste estimatene viser at det er ca. 17 000 bjørn, 12 000 ulv, 9000 gaupe og 1250 jerv. De alle fleste bestandene av disse artene er økende eller stabile, selv om det finnes unntak. Mange av disse bestandene, og spesielt ulv, finnes i områder med høy tetthet av mennesker. Det er kanskje ukjent for de fleste europeere at disse artene har overlevd, og at antallet faktisk øker i Europa, som har en så høy befolkningstetthet og et fragmentert landskap. Dette er virkelig et eksempel på vellykket bevaring, som er uvanlig i verden i dag.

Gunstig politikk og miljøbevegelse

Det naturlige spørsmålet er: Hvordan er dette mulig? Svaret er en heldig kombinasjon av viktige faktorer. For det første har Europa stort sett hatt stabile politiske institusjoner siden den andre verdenskrig, selv da kommunismen kollapset. Miljøbevegelsens frammarsj fra 1970-tallet var også viktig. Dette førte til nasjonale lover og internasjonale avtaler, som Habitatdirektivet i EU-landene og Bernkonvensjonen, som har gitt artene økt vernestatus og bedre forvaltning. Det er viktig å nevne at alle artene er jaktet på i noen av landene dekket i artikkelen, og at vi ikke har bevis for at lovlig jakt er en alvorlig trussel mot rovdyr i noen land. Andre faktorer er de høye bestandene av hjortevilt, økt økonomisk status som har ledet til økt habitatkvalitet (for hjortevilt og rovvilt), og en netto flytting av folk fra landet til byene.

Fortsatt utfordringer

Rapporten konkluderer med at Europa er et vellykket eksempel på hvordan levedyktige bestander av store rovdyr kan eksistere sammen på et kontinent med høy befolkningstetthet og fragmentert landskap. Det gir håp i en tid da vi opplever at stadig flere arter blir utryddet. Men det finnes skår i gleden. Det finnes noen små og svært truete bestander av store rovdyr i Europa, og mange utfordringer å løse. Én stor utfordring er hvordan konfliktene kan håndteres når store rovdyr kommer tilbake til områder hvor de tidligere var utryddet, og hvor effektive metoder for å beskytte husdyr fra rovdyrangrep ikke lenger er i bruk.

Jon E. Swenson er professor ved Norges miljø- og biovitenskaplige universitet på Ås.
John Linnell jobber som forsker ved Norsk institutt for naturforskning.

Gaupeunger, 6-7 uker gamle. Kontrollerte forhold, men i naturlige omgivelser. Langedrag Naturpark, Nes, Buskerud. Foto: Arne Nævra

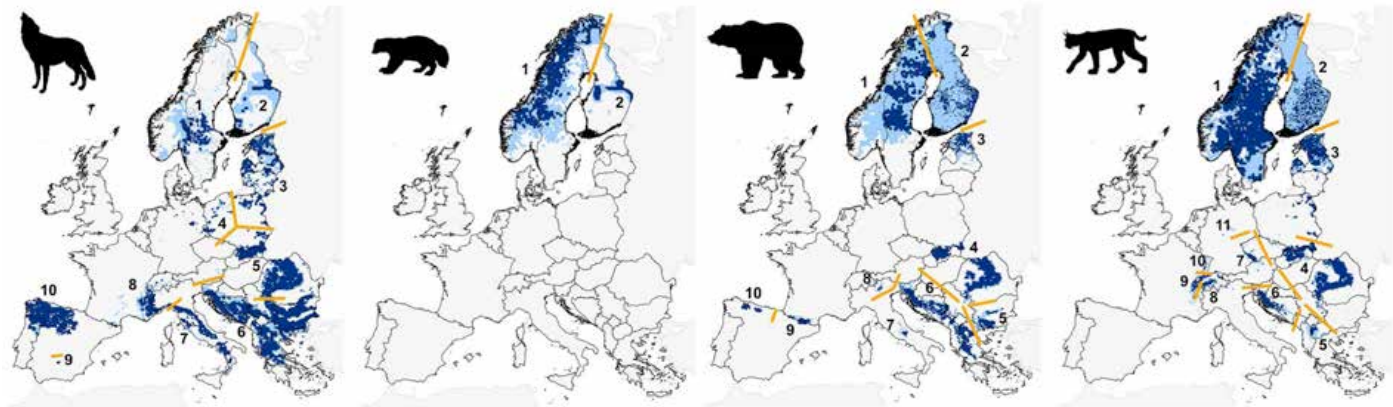

Figuren viser utbredelse av store rovdyr i Europa i 2011. Fra venstre: ulv, jerv, bjørn og gaupe. De gule linjene viser grensene mellom bestander.

Rovdyrviten er et magasin som formidler kunnskap om de fire store rovdyrene i norsk natur – bjørn, ulv, gaupe og jerv. Magasinet utgis av Norges tre autoriserte rovviltsentre: Bjørneparken rovdyrsenter, Namsskogan rovdyrsenter og Polar Park rovdyrsenter. Rovdyrsentrene har en nøytral rolle, og formidler alle sidene ved å ha rovdyr i naturen. Med Rovdyrviten ønsker rovdyrsentrene å fremme kunnskap om rovdyrs atferd og biologi, aktuell forskning og forvaltning, samt konfliktene og problematikken rundt de store rovdyrene.

HAR DU TIPS, RIS ELLER ROS, SEND DET GJERNE TIL OSS:

post@rovdyrviten.no

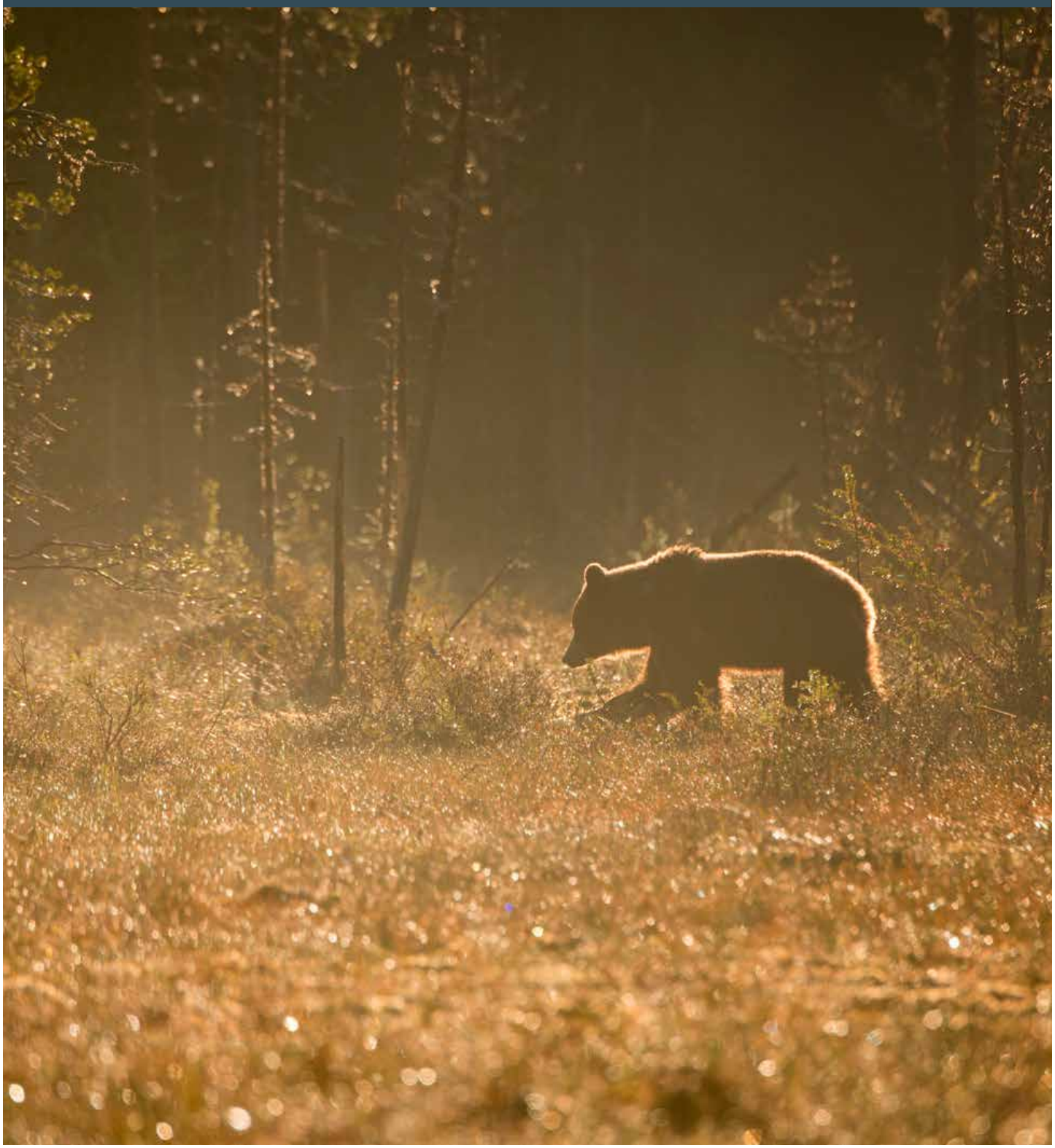

Foto: Arne Nævra